

חברה

דוברי רוסית צעירים בישראל: ניצניה של מחאה אתנית

אנה פרשיצקי ולריסה רמניק

פתיח

מאמר זה מביא ניתוח סוציולוגי ראשוני של המאבק החברתי והתרבותי של ישראלים צעירים ממוצא רוסי, ובוחר את התופעה מנקודת מבט דורית, מגדרית, מעמדית ואתנית. בשנים האחרונות החלו להיראות בישראל כמה התארגנויות עצמיות מקרב נציגי בני דור וחצי המקדמים מגמה חדשה של התעוררות אתנית (שניתן לפרשה כהשמעת קול חתרני ואף כמחאה) של דוברי רוסית. אף שאינם רבים, הם מצליחים לעורר תשומת לב ציבורית באמצעות ארגון של אירועי תרבות, כתיבה של יומני רשת ורשומות במרשתת וכתבות בערוצי תקשורת בעברית וברוסית. זוהי מחאה של בני מעמד ביניים חדש שעמו נמנים בעלי תארים אקדמיים שגדלו והתחנכו בישראל, שעובדים במקצועות חופשיים, בתקשורת, בחינוך ובהייטק. הם רואים את עצמם כעילית ישראלית-רוסית חדשה וכאקטיביסטים הנאבקים למען שינוי חברתי.

מנהיגי המחאה מציבים ארבע מטרות מרכזיות: (1) להכיר בלגיטימיות של התרבות הרוסית-סובייטית בישראל, כולל דיבור בשפה הרוסית במרחב הציבורי וציון חגים חשובים; (2) להכיר ביהדותם של העולים מברית המועצות לשעבר ולפתור את בעיית הנישואין והקבורה של אלה שאינם מוכרים כיהודים בישראל; (3) לפתור את בעיית הקצבאות של העולים המבוגרים; (4) להילחם בהתבטאויות מיזוגניות, סקסיסטיות וגזעניות כלפי נשים ממוצא רוסי ובסטראוטיפים מגדריים כלפיהן. שלא כקבוצות מיעוט אחרות, שנוקטות דרכי פעולה מוכרות כמו ארגון הפגנות ופעולות עימות המוניות, המחאה הרוסית מתבטאת בקבוצות המארגנות פסטיבלים עירוניים ואירועי תרבות, משתתפות בכנסים ומופיעות באמצעי התקשורת הכתובים, המשודרים והמקוונים. כל אלה יוצרים שיח רוסי ביקורתי חדש התובע נראות בפסיפס הישראלי החברתי וכבוד לזהותם התרבותית בת-הכלאיים.

מבוא

במשך שנים האחרונות עלה על סדר היום הציבורי בישראל נושא הזהות והשייכות של בני השכבה הצעירה מקרב העולים מברית המועצות לשעבר,¹ המכונים 'בני דור וחצי' (Remennick 2003). לאחרונה התפרסמו כתבות רבות בעיתונות הישראלית בעברית וברוסית (הכט 2.1.2015; פרתום 31.1.2016; קרופקין 3.4.2015; רוזנר 12.11.2014) וכן ראיונות של המהגרים הצעירים בטלוויזיה ואף הוקרן הסרט התיעודי הישראליים החדשים² בכיכובו של 'מר טלוויזיה' חיים יבין. ביולי 2014 התכנסה ישיבה של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות בכנסת לדיון שיוחד כולו לפעילות בני דור וחצי של העולים דוברי רוסית, ובשנת 2016 הוקמה בכנסת השדולה להעצמת דור וחצי של ישראלים דוברי רוסית. ביוני 2015 נערך כנס מיוחד במכללת רופין לציון 25 שנים לעלייה הרוסית, וחברים מקבוצת 'דור 1.5' בלטו בנוכחותם ובהשתתפותם בקבוצות הדיון השונות. כל אלה עוררו ויכוח ער ודיון ציבורי, אם בכתבות בעיתונים ואם בתגובות בפייסבוק, על מידת השייכות והישראליות של נציגי קבוצה זו ועל זהותם החברתית. אחד הקולות הבולטים שנשמעו, שחיים יבין בין השאר מייצגו בסרט, הוא קול האשמתם ב'היעדר ישראליות' וב'חוסר רצון להשתלב ולהיטמע בחברה הישראלית', בלשון תפיסת כור ההיתוך הישנה. מנגד טענו מקדמי האג'נדה של רבתרבותיות ופוליטיקת הזהויות החדשה, כי הישראליות עצמה השתנתה שינוי מהותי וכי בני דור וחצי הם ישראלים לכל דבר. לטענתם, שימור התרבות הרוסית-סובייטית בישראל אינו פוגע בקולקטיב היהודי, להפך – תרבות זו מוסיפה לו על עושרו התרבותי.

ישראלים צעירים דוברי רוסית הקימו עמותות, קבוצות פייסבוק והתארגנויות חברתיות מתוך מטרה להצהיר על קיומם ולתבוע לעצמם מקום ראוי במרחב הציבורי בישראל. עם ארגונים אלה נמנים ארגון 'פישקא' בתל אביב, קהילות מקוונות ופיזיות כמו 'דור 1.5', 'הורים לצברים' (עמותה שהקימה ויקה שטיימן לפני ארבע שנים, המשמשת כתובת למשפחות דו-לשוניות של עולי ברית המועצות לשעבר בתחומי תרבות וזהות יהודית עכשווית, ובעיקר מארגנת טיולים ומציינת חגים יהודיים וישראלים), 'דורות' (ארגון קהילתי של יוצאי קווקז בשדרות), ו'רוסיות בלי חוש הומור וחבריהן' (קבוצת פייסבוק שהקימה הפעילה לנה רוסובסקי לפני שנתיים וחצי, והיא עוסקת בביקורת פמיניסטית על סטראוטיפים מגדריים כלפי נשים ממוצא רוסי). נוסף על כך, ביוני 2015 ניסחה התארגנות נוספת מקרב בני דור וחצי עשר תזות של 'ישראל הרוסית' באתר חדשות ישראלי ברוסית, 'יזרוס' (izrus),³ בהמשך הקימה מכון לחקר העלייה הרוסית. למרות ההבדלים בין הגופים

1 במאמר זה אנו נוקטות לסירוגין מונחים של עלייה והגירה ומכנות את הצעירים דוברי הרוסית הן כעולים הן כמהגרים, כפי שמקובל בסוציולוגיה הישראלית כיום. שני המונחים רלוונטיים לתופעה המתוארת ומתאימים למגוון היבטיה.

2 ערוץ 10, 2015.

3 <http://izrus.co.il/obshina/article/2015-06-19/28019.html> (אוחזר ב־23.11.2016).

מבחינת המאפיינים והעמדות פוליטיות, ניתן לראות בהתארגנויות העצמיות הנתונות ביטוי של התעוררות אתנית שחווים חברי הקבוצה הזאת כ־15-20 שנה לאחר עלייתם לישראל, ואף ניצנים ראשונים למה שאפשר לכנות 'המחאה הרוסית'. במסגרת התעוררות אתנית זו נערכים במרחב הישראלי הציבורי אירועים לכבוד התרבות הרוסית והסובייטית, כגון מצעדים לרגל 8 במארס (יום האישה הבין-לאומי) ולרגל 9 במאי (הניצחון על גרמניה הנאצית), פסטיבלים של שירת משוררים דוברי רוסית שכותבים בעברית ('שירהגירה': ערב הקראת שירה ופואטרי סלאם), חגיגות השנה האזרחית החדשה (Noviy God), פרסום ספר בישול חבר הטעמים: זיכרונות וטעמים של יוצאי ברית המועצות לשעבר,⁴ וחתונות בכיכר העיר בנוסח אחר. טקסים וחגים יהודיים כגון פסטיבל שבועות, חגיגות ליל הסדר והמימונה, מסיבת פורים שפיל (Purimspiel) וחנוכה, וכן טקסים ישראלים ממלכתיים כגון יום הזיכרון לשואה ולגבורה – בכל אלה משולבים רכיבים של התרבות הרוסית-סובייטית. אכן, כפי שטוענים גלילי וברונפמן (2013), התארגנויות אלו, גם שאינן רבות, מבטאות שינויים המתחוללים בקהילה של דוברי רוסית צעירים, כגון פתיחות רבה יותר, דעות שמאל ליברליות ואקטיביזם פוליטי. קולות חדשים נשמעים אפוא מקרב רוסים צעירים בני דור וחצי – פעילי ציבור, אנשי חינוך, אמנות ותאטרון. אלה אווזים בתפיסה המתאגרת את הדעה המקובלת על המהגרים הרוסים בישראל ואת אופן ייצוגם במחקר ובתקשורת. בני הדור הזה הם הכוח המניע להתפתחות של שיח רוסי ביקורתי ושל מחאה רוסית, והחוויה שעומדת במרכז השיח היא חווייתם של אלה שעלו לישראל בילדותם או בשנות התבגרותם ואשר התכחשו במידת־מה לזהותם ולתרבותם הרוסית בשלב הראשון לחייהם בישראל. עם כל ההבדלים הפנימיים בין הקבוצות קיימת הסכמה פה אחד שיש להם זכות לדבר כעולים מברית המועצות לשעבר וכישראלים דוברי רוסית ושוהות קיבוצית כזאת היא הבסיס לתביעה לשינוי חברתי.

מאמר זה יבחן את ההתעוררות האתנית של דוברי הרוסית הצעירים, נציגי דור וחצי של עולי ברית המועצות לשעבר (Remennick 2003), באמצעות סקירת הפעילות של שתי התארגנויות עיקריות המנהיגות את המגמה המתוארת: 'פישקא', שפעל בתל אביב החל בשנת 2007 ונסגר לאחרונה; ו'דור 1.5', שפועל כיום בפייסבוק ומארגן אירועים בירושלים ובתל אביב. בצד שתי התארגנויות אלו יש לציין את 'תורת ישראל הרוסית', קבוצת פעילים שמזוהה עם השר אביגדור ליברמן. אמנם חבריה הכחישו כל קשר ל'ישראל ביתנו', אבל לאחרונה מינה השר ליברמן את אחת הפעילות בקבוצה, אלינה ברדץ'־יאלוב, לדוברת משרד הביטחון לענייני התקשורת הרוסית. שתי ההתארגנויות, 'דור 1.5' ו'תורת ישראל הרוסית', עוינות זו את זו,⁵ אף כי שתיהן מנסות לקדם נושא משותף של בעיית הקצבאות של העולים מברית המועצות לשעבר.

4 את הספר כתבו רינת גולדברג, ואדים בלומין, יאן גיצלטר וקירה קלצקי, הוצאת LUNCH BOX, תל אביב 2016.

5 לסקירה ביקורתית של פעילות קבוצת 'תורת ישראל הרוסית' ראו את המאמרים של אדי ז'נסקור, חבר קבוצת 'דור 1.5', באתר שיחה מקומית <http://mekomit.co.il>: 'כך רשמ ליברמן ספין על דוברי

'דור 1.5' היא בלי ספק הקבוצה המרכזית והבולטת בהנהגת המאבק של דוברי הרוסית הצעירים כיום, מבחינת גודלה, מבחינת הנראות שלה ומבחינת ייזום אירועים. הפעילות של שתי הקהילות תיבחן מתוך המשגה תאורטית של אקטיביזם תרבותי, של תנועות חברתיות חדשות, של מחאה, של פוליטיקה זהויות ושל אתניות תגובתית (reactive ethnicity), בהקשר סיפורי ההגירה של משתתפי הקבוצות הנ"ל ובהקשר האירועים הציבוריים שהם מקיימים.

העולים מברית המועצות לשעבר, שהגיעו לישראל בגל העלייה האחרון בראשית שנות התשעים, הם אחת הקבוצות הגדולות בנוף האתני של החברה הישראלית. השכבה הצעירה של גל העלייה הזו עומדת במרכז הפעילות של 'פישקא', של 'תורת ישראל הרוסית' ושל 'דור 1.5', אם כי פעילותם פתוחה גם לקהל הרחב. רבים מאנשי הצוות, מהפעילים ומהמשתתפים הם נציגיו של דור זה – ילדים ובני נוער שבאו לישראל עם הוריהם או שעלו לבדם במסגרת תכניות הסוכנות היהודית (בעיקר נעל"ה וסל"ע). זה הדור שבתחילת שנות האלפיים חבריו השתלבו היטב בחברה הישראלית, שירתו בצה"ל והשלימו לימודים גבוהים. הם מאיישים משרות בחברות הייטק ועוסקים בין השאר בתחום התקשורת, החינוך, התרבות והאמנות. הם עזבו את בית הוריהם שבערי הפריפריה ויצאו לחפש פרנסה, התפתחות מקצועית וחיי תרבות בירושלים ובתל אביב. בד בבד עבר על הקבוצה תהליך התברגנות והשתלבות בחברה הצרכנית בישראל (Rozovsky & Almog 2011). חברי ההתארגנויות משתייכים לבני המעמד הבינוני החדש ושואפים לקבל לגיטימציה בחברה הישראלית.

קודם שנעמוד על סיבותיה, מניעה ומאפייניה של ההתעוררות האתנית של הרוסים הצעירים, נתאר את פעילותן של שתי הקהילות העיקריות העומדות במוקד המאמר: 'פישקא' ו'דור 1.5'.

ארגון 'פישקא'

פישקא הוא [...] ארגון קהילתי ועמותה רשומה [...] המקדמת יזמות חברתית, חיי קהילה ופעילות רבות תרבותית בקרב צעירים דוברי רוסית, בכוונה להעצימם וליצור שיח בגובה העיניים בין קהילת דוברי הרוסית לבין החברה הישראלית. פישקא מחפש פתרונות מעשיים ויצירתיים, לפיתוח זהות ישראלית-יהודית-רוסית-ציונית חדשה, זהות המאפשרת לקיחת חלק פעיל בחברה שבה אנו חיים. [...] תודו ש'פישקא' נשמע ממש מצחיק בעברית. גם אנחנו חשבנו שלפתוח ארגון רשום עם שם כזה – זה כבר הישג בפני עצמו. [...] ברוסית פישקא זהו כלי משחק קטן, המשמש למשחקי מזל מגוונים. [...] פישקא בסלנג זוהי הייחודיות, הצימוק שיש בכל אחד מאתנו.⁶

רוסית בדרך לממשלת נתניהו' (27.5.2016); 'מה עומד מאחורי מינויה של הדוברת החדשה של ליברמן' (24.8.2016); 'תחקיר: מי עומד מאחורי התנועה שמכינה את הרחוב הרוסי לבחירות הבאות' (6.4.2016).

6 מתוך אתר הארגון: <http://fishka.org.il/he> (אוחזר ב-24.11.2016).

ראשיתו של הארגון בשנת 2007, בפעילותם של צעירים דוברי רוסית במועדון קולנוע שארגנו על גג בניין בתל אביב. בשנתו הראשונה היה 'פישקא' בבחינת תכנית הרצה של הפעילים הללו לאחר שסיימו את לימודיהם בתכנית 'גוונים' – עולים למנהיגות קהילתית ולפלורליזם יהודי. בשנת 2010 נרשם הארגון כעמותה ובתחילת דרכו פעל בשיתוף הישיבה החילונית 'בינה', במבנה של הישיבה בתחנה המרכזית בתל אביב. בשנת 2011 העביר את פעילותו למבנה ששכר ברחוב אילת 7 בתל אביב. המבנה כלל חדר מרווח ובו מדפים עמוסי ספרים ברוסית במגוון תחומים – ספרות, אמנות, היסטוריה ועוד, שהוצעו למכירה. לעתים, בעת האירועים שנערכו במקום ישבו המשתתפים, דפדפו וקראו. המבנה, שכלל גם חצר גדולה, שכן בסמוך לדולפינריום, קרוב לשפת הים ולמרכז העיר, מיקום אידאלי לתושבי העיר הצעירים. ביוני 2013 נסגר המבנה מסיבות ביורוקרטיות. בשנתיים האחרונות לפעילותו משך אליו המקום מאות צעירים דוברי רוסית ועברית ואף תיירים מזדמנים ונהיה למרכז תרבותי וקהילתי משמעותי וייחודי של דוברי רוסית. לארגון אתר אינטרנט פעיל וקבוצת חברים בפייסבוק.

ארגון 'פישקא' נוסד ונוהל עד לא מכבר בידי שתי נשים צעירות בשנות השלושים לחייהן, נשואות ואימהות לילדים: הלן בוצ'ומנסקי, אשת היי-טק, שארגנה בעבר פסטיבל רוק לדוברי רוסית על חוף הכנרת; וריטה ברודניק, עובדת סוציאלית במקצועה. לאחרונה פרשו השתיים מתפקידן בשל תחושת מיצוי לטענתן. 'פישקא' הוא מוסד ללא כוונות רווח שפעילותו ממומנת מקרנות שונות כגון קרן ג'נסיס והקרן החדשה. בארגון כ-25 אנשי צוות קבועים העובדים בשכר חלקי או בהתנדבות, וקהילה גדולה של מאות חברים המשתתפים בפעילות באופן שוטף או מזדמן, תומכים ומתנדבים. הארגון מאופיין בהיעדר מבנה ארגוני ביורוקרטי נוקשה. לאורך שנים התקיימו בו מיזמים חברתיים ותרבותיים ופעילויות בהתנדבות כגון 'ארט אוף טיים' – סדנאות אמנות לקשישים דוברי רוסית, 'מחוגים' לציון חגים ולעריכת טקסים, ו'תיאטרלקה' להפקת מחזות תאטרון. אחת ממטרותיו העיקריות, אף שאינה מוצהרת, היא לשמש מקום מפגש, בילוי והיכרות לרווקים ורווקות דוברי רוסית המעוניינים בקשר זוגי. חברי 'פישקא' מטיילים יחד בארץ ובעולם, חוגגים ימי הולדת וחגים ומספקים זה לזה רשת תמיכה מקצועית – סיוע בחיפוש עבודה וביצירת קשרים מקצועיים, אפשרות לרכוש ניסיון בארגון האירועים במקום ויצירת שיתופי פעולה אמנותיים. בקרב אנשי הצוות בולטים אמנים, אנשי תאטרון, רקדנים, משוררים, ציירים, מעצבים ועיתונאים שיש להם זיקה לתרבות הרוסית-סובייטית ולתרבות הישראלית כאחד. יחסם של חברי הארגון ליהדות ולמסורת היהודית הוא רבגוני. חלקם קיבלו חינוך יהודי אורתודוקסי ואחרים חינוך פלורליסטי, חלקם מתקרבים לדת ואחרים חוזרים בשאלה, חלקם עברו קורסי גיור, חלקם חילונים מאמינים ואחרים אתאיסטים. הרבגוניות, המאפיינת גם את הפעילות, מערערת על התפיסה הסטראטיפית של יהודים רוסים חילונים או אנטי-דתיים. המאפיין הרשמי של הארגון הוא עיסוק ביהדות ברוח של סובלנות וריבוי דעות. לפי שעה (סוף שנת 2016) נראה שפסק הארגון לפעול, בין השאר בגלל סגירת המבנה ובשל פרישתן של שתי המייסדות.

דור 1.5

השיח הישראלי כפי שהיה מקובל מאז קום המדינה עובר נייעור והגדרה מחדש מתוך הבנה שאנו חברה מרובת זהויות ותרבויות שמחפשת מכנה משותף מאחד שיכבד ויאפשר את המגוון. קהילת הישראלים דוברי הרוסית חייבת לקחת חלק בשיח לא כדי לשמר אותו כפי שהוא ורק למצוא לעצמנו מקום בו, אלא כדי להשתתף באופן פעיל בעיצובו, וכדי שהסיפור שלנו יישמע ויהווה חלק מהסיפור הישראלי [...] אנו מבינים מניסיוננו כאזרחים פעילים, שהמאבק לשינוי פניה של החברה חייב להתנהל לא רק במישור הארצי והלאומי, אלא גם בתוך כל מגזר על זהותו וצרכיו הייחודיים, וכי החתירה לקידום מטרות אלו בתוך ומתוך המגזר שלנו היא ביטוי לסולידריות בין חלקי החברה השונים ובסיס לפוליטיקה חדשה, חוצת מגזרים. לכן, אנו מעודדים תפיסה ביקורתית ומעורבות אזרחית בקרב הציבור דובר הרוסית ופועלים מתוכו באופן אקטיבי לקידום מציאות חיים טובה יותר עבור תושבי ישראל. לשם כך, אנו מרחיבים את השימוש בכלים דמוקרטיים של מעורבות, הסברה, מחאה ובניית אלטרנטיבה במישור התרבותי והפוליטי. רובנו הגענו ממשבר הזהות של התפרקות ברית המועצות אל משבר הזהות הישראלי של התפרקות כור ההיתוך לחברה מרובת תרבויות. עד היום נמשך הוויכוח האם אנחנו טובים או רעים לישראל. רואים בנו כוח עבודה או קהילת פושעים, תגבורת למאבקים הדמוגרפיים או איום על הצביון היהודי של המדינה, מאגר מצביעים או מכשול לשלום. עשרים שנה אחרי העלייה הגדולה וארבעים שנה אחרי העלייה הראשונה מבר"מ, אנחנו, הציבור הישראלי דובר הרוסית ובתוכו צעירים בני דור האחד וחצי לקהילה דוברת הרוסית בישראל, שנולד שם וגדל כאן, שמעורבים בעשייה ציבורית, תקשורתית ופוליטית במסגרות שונות, מעוניינים להיות שותפים, לא כלי שרת. אנחנו לוקחים לעצמנו את המקום שממנו אנו משמיעים את קולנו הייחודי כחלק מקהילה בעלת שפה ותרבות המעשירה את קיומנו ומשתתפים לצד קהילות ומגזרים אחרים בשינוי המציאות הישראלית לדמוקרטיה, חברתית, סובלנית וסולידרית יותר.⁷

'דור 1.5' היא התארגנות של קבוצת פעילים חברתיים דוברי רוסית שפועלת בפייסבוק. היא אינה עמותה רשומה ואינה מקבלת תמיכה כספית מקרנות אלא פועלת בהתנדבות. לקבוצה יש זיקה למכון 'שחרית' והיא מקבלת תמיכה כספית מצומצמת בעבור הוצאות פעילותה, אך חבריה אינם מקבלים שכר על פעילותם. לקבוצה אין מקום של קבע לפעילותה. חלק מחבריה מתגוררים בתל אביב ובסביבתה ואחרים בירושלים ובסביבתה, ולכן הפעילות הציבורית נערכת בשני מוקדים אלה בעיקר. ראשיתה של ההתארגנות במחאה החברתית בקיץ 2011, בעת שכמה פעילים חברתיים דוברי רוסית נפגשו בעצרות מחאה והתאגדו יחד. חלק מחברי הקבוצה מציינים שחשו צורך לצאת להפגנות מחאה

7 https://www.facebook.com/pg/dor1vahetsi/about/?ref=page_internal (אוחזר ב־24.11.16).

לאחר שנשמעו בציבור ובתקשורת הישראלית שאלות כמו 'איפה הרוסים? למה אין רוסים ברוטשילד?'. משהלכה ודעכה המחאה החברתית הם נפגשו במשך שנה במסגרת מכון 'שחרית' וניהלו מעין מעגל שיח, ארגנו סמינריונים, ניסחו תכנית עבודה וגיבשו רעיונות. בשנת 2012 פתחו עמוד פייסבוק ששמו 'דור 1.5', ובו הם מעלים דרך קבע כתבות, רשומות, תגובות ופרשנויות לאירועים ציבוריים בישראל ובעולם, ומנהלים שיח המעורר תגובות של גולשים. הקבוצה כוללת כ־30 חברים, כל אחד ומעורבותו לפי תחום עיסוקו או התמחותו ולפי העניין והנטייה האישיים.

לחברי הקבוצה שלושה מאפיינים ייחודיים: רובם פעילים חברתיים בעבר ובהווה בתחומים כמו זכויות האזרח, תנועות מחאה ופעילות פוליטית – חלקם שימשו בעבר יועצים של מפלגות פוליטיות שונות. רובם עוסקים בכתיבה ומביעים את דעותיהם דרך קבע בזירה הציבורית, בכתבות עיתונאיות, בכתיבת רשומות באתר הקבוצה ובכתיבת יומני רשת במיוחד. המאפיין השלישי ניכר בדעותיהם הפוליטיות הליברליות ובניהול מחאה חברתית במגוון נושאים, למשל הפרדת דת ומדינה, קידום תהליך השלום והכרה בקיומן של תרבויות שונות. רובם חילונים, וניכרת הנטייה שמאלה בדעותיהם הפוליטיות, על אף כוונתם להימנע מזיהוי פוליטי חד־משמעי כפי שנראה בהמשך. מאפיינים אלה מבדילים את חברי הקבוצה מחברי 'פישקא', על אף הדמיון ביניהם. בקרב חברי 'פישקא' בולטים אנשי תרבות ואמנות העוסקים בתאטרון, במשחק ובעיצוב. הבדל נוסף טמון בהימנעות גורפת של 'פישקא' מלעסוק בסוגיות פוליטיות ומלהזדהות עם צד זה או אחר. הפן הפוליטי והמחאתי בולט הרבה יותר בקבוצת 'דור 1.5'.

מאפיינים משותפים לשתי ההתארגנויות

רוב חברי הצוות ב'פישקא' וכמוהם חברי 'דור 1.5' הם נציגי מהגרים צעירים שעלו מברית המועצות לשעבר אחרי שנת 1990 בהיותם ילדים או מתבגרים (Remennick 2003). רובם מתגוררים בישראל כ־20 שנה וכיום הם בשנות השלושים לחייהם, רווקים או נשואים עם ילדים; רובם רכשו השכלה גבוהה בישראל, חלקם בעלי תואר מוסמך ודוקטור; ורובם עובדים במקצועות חופשיים.

לרבים מהם אין דירה בבעלותם, והם גרים בשכירות בתל אביב ובירושלים ועובדים בגוש דן או בירושלים. חלקם רכשו דירות בשנה-שנתיים האחרונות.⁸ רובם הגיעו לאזורים אלה בעת לימודיהם או לאחר שסיימו את הלימודים. הם עזבו את בית ההורים, שנמצא לרוב בפריפריה – בפרוורי ירושלים, בדרום ובצפון – ובאו לעיר הגדולה בחיפוש אחר עבודה והתפתחות מקצועית. חברי ההתארגנויות בולטים בהשתייכותם למעמד הביניים החדש (בן־פורת 1999). 'הבורגנות החדשה' מתאפיינת בהשכלה גבוהה, במגורים במרכז, בדחיית גיל הנישואין, בקניית ידע, בעיסוק במקצועות טכנוקרטיים ואינטלקטואליים

8 טענה זו דורשת בדיקה כמותית. אנחנו מעלות אותה על סמך ההתרשמות שלנו ומתוך הראיונות עם חברי הקבוצות.

ובהשתייכות לתרבות החילונית ההגמונית – בתקשורת הכתובה והחזותית, בקולנוע ובתאטרון, בספרות, ובפרשנותם של כל אלה (שם). הצריכה התרבותית וסגנון החיים של חברי הארגונים אכן משקפים את השתייכותם למעמד הביניים החדש: הם בעלי השכלה גבוהה, עובדים במקצועות חופשיים, מבילים בשעות הפנאי בבתי קפה ובמסעדות, מבקרים בתערוכות צילום ואמנות ואף מארגנים תערוכות, הולכים להצגות, לקונצרטים ולמופעים, אופרה ובלט, ומטיילים בארץ ובחו"ל. כך למשל זוג מעצבים תל-אביבים, בעלי מותג האפנה המצליח 'פראו בלאו', נולדו בברית המועצות, השתתפו דרך קבע בפעילות 'פישקא' ואף העניקו לו חסות (הם עיצבו תלבושות לצוות לכמה אירועים, למשל סגירת הבית ב-2013). באמצעות סממנים תרבותיים אלה, הרוסים הצעירים מפלסים את דרכם במרחב העירוני הישראלי. בדוח של בנק ישראל לשנת 2012 נקבע: מעמד הביניים בישראל מהווה 27 אחוז ממשקי הבית; 88 אחוז ממשקי הבית בני מעמד הביניים הם יהודים שאינם חרדים; והמעמד הבינוני-האשכנזי בישראל משתנה ונעשה לרבגוני. בשנים האחרונות התפרסמו מחקרים שמלמדים על הצטרפותן של קבוצות שונות למעמד הביניים החדש, כגון מזרחים (כהן וליאון 2008), חרדים (זיכרמן וכהנר 2012) וערבים (ג'בארין 2007). המושג של מעמד ביניים איננו חד-משמעי ויש לו כמה הגדרות המבוססות על משתנים כמו הכנסה, רכוש, השכלה, מקצוע, מקום מגורים, הרגלי צריכה וסגנון חיים. מנהיגי המחאה הרוסית שמתוארת כאן משתייכים אף הם למעמד הביניים החדש. ואולם שיעור בעלי הדירות בקרב העולים הרוסים נמוך משיעורם בקרב ישראלים שנולדו בארץ. בעיה זו מביאה חלק מהעולים הצעירים לידי החלטה לעזוב את ישראל לארצות הברית ולקנדה, והיא זכתה לסיקור תקשורתי נרחב בשנים האחרונות. בעיית הדיור קשורה בבעיית הקצבאות של דור ההורים של העולים, וכמה מחברי קבוצת 'דור 1.5', כמו לורה טלינובסקי שהתראיינה רבות בנושא (נטוביץ' קושיצקי 16.5.2016), מנסים לקדם את הנושא ולהעלותו לסדר היום הציבורי.

שלא כארגון 'פישקא', שניסה להימנע לחלוטין מפעילות פוליטית ולא היו בקרב משתתפיו פעילים פוליטיים, ישנם בארגון 'דור 1.5' פעילים פוליטיים בעלי ניסיון בזירה הפרלמנטרית והחוץ-פרלמנטרית, ובהם העוזרת הפרלמנטרית לשעבר של שלי יחימוביץ' ממפלגת העבודה, דוברת לשעבר של האגודה לזכויות האזרח ממחלקת שטחים, מנכ"ל לשעבר ודוברת כיום של עמותת 'מורשתנו האמנה לדמוקרטיה'. ייתכן שהפעילות הציבורית המחאתית של חברי שני הארגונים העניקה לחלקם כרטיס כניסה לשורת תפקידים בולטים במגוון תחומים. דוגמאות: מייסדת 'פישקא' היא היום ראשת הישיבה החילונית 'בינה' בתל אביב לאחר שנסגר הארגון; חברת הקבוצה 'תורת ישראל הרוסית' מונתה לדוברת השר ליברמן בחודשים האחרונים (מקרה חריג, כי הפעילות של 'פישקא' בעבר ושל 'דור 1.5' כיום עוסקת בעיקרה בזירה החוץ-פרלמנטרית); מקרב קבוצת 'דור 1.5' יצוינו עיתונאית

9 על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2014, 58 אחוז מיוצאי ברית המועצות לשעבר, לעומת 73 אחוז מהאוכלוסייה הוותיקה, הם בעלי דירה.

בעיתון הארץ ודוברת עמותת 'מורשתנו' שממלאות את תפקידן בשנים האחרונות מתוך מעורבותן בפעילות המחאה.

עוד מאפיין משותף לשתי ההתארגנויות הוא האליטיזם של החברים. אלה רואים את עצמם נציגי העילית הישראלית דוברת הרוסית ומנהיגי הקהילה. תפיסת האליטיזם התרבותי בולטת יותר ב'פישקא', שחבריו רואים את עצמם נציגי האינטליגנציה הרוסית-יהודית בישראל. ואילו ב'דור 1.5' מתגבשת תפיסה של עילית חברתית בעלת ניסיון במאבקים חברתיים ופוליטיים. ואין זה מקרה, שכן ספרות המחקר העוסקת במחאה רואה בצעירים האינטלקטואלים את האוחזים במושכות של שינויים חברתיים (Aronowitz, 1992).

שתי ההתארגנויות פועלות ללא כוונת רווח ואפשר להגדירן כ'ארגונים שורשיים של מהגרים' - grassroots association (איפראימוב 2013; Smith 2000) - מונח המתאר התארגנות חברתית הפועלת מחוץ למרכזי כוח פוליטיים. ארגונים שורשיים מאופיינים בפעילות מקומית של קבוצת מתנדבים עצמאית, קטנה יחסית, המאגדת אזרחים לצורך השגת מטרות משותפות. שתי ההתארגנויות הן אפוא חלק מזירה אזרחית חדשה המתהווה בקרב העולים הצעירים מברית המועצות לשעבר.

שיטת המחקר

במחקר זה ננקטת גישה פרשנית לחקר ההגירה (לומסקי-פדר ורפופורט 2010, 2013; לרנר 2013). גישה זו מתמקדת בסיפורי הגירה של משתתפי המחאה הרוסית מתוך ניסיון לפענח את תפיסותיהם ואת חוויותיהם של העולים הצעירים במדינה החדשה ולפרשן, פרשנות שמתוכה הם מקימים את ביתם החדש, מכוננים את זהותם ומתמקמים בחברה הישראלית. גישה זו גם מנסה לתת ביטוי לקולות של הפעילים ולבטא את שליחותם. במחקר שימשו שיטות איכותניות כדלקמן:

תצפיות משתתפות: במשך 18 חודשים בשנים 2013 ו-2014 נערכו תצפיות משתתפות בכמה טקסים, באירועי חגים ובאירועים מרכזיים שהפיקו פעילי 'פישקא' בתל אביב. בשנת 2015 נערכו תצפיות באירועים ציבוריים ובפסטיבלים שערכו פעילי 'דור 1.5'. ראיונות עומק מובנים למחצה: נערכו 34 ראיונות עומק מובנים למחצה. 23 ראיונות עם אנשים המעורבים בפעילות 'פישקא': אנשי צוות מרכזיים, מתנדבים, חברים ופעילים; עשרה ראיונות עם פעילי 'דור 1.5' שהם מעמודי התווך של הקבוצה; וריאיון אחד עם מייסדת הארגון 'הורים לצברים'. המטרה היתה לבחון את סיפורי ההגירה של משתתפי המחקר ואת המניעים להצטרפותם להתארגנויות.

את הראיונות ערכו כותבות המאמר, הדוברות רוסית ועברית. בתחילת כל ריאיון נשאלו המרואיינים באיזו שפה הם מעדיפים להתראיין. מרביתם העדיפו להתראיין בשפת האם רוסית (אף כי חלקם שילבו בדבריהם אמרות, משפטים או קטעים שלמים בעברית). כשליש

מהמרוויינים העדיפו להתראיין בעברית. הניידות בין השפות, המעברים והשילובים ביניהן משקפים את מצבם של בני דור וחצי הצעירים, העומדים בצומת דרכים שבין השפה הרוסית והתרבות הרוסית ובין השפה העברית והתרבות הישראלית. אי־אפשר לסכם במאמר אחד את כל המיזמים והאירועים הנערכים בקהילות המתוארות. למחאה חברתית אין מקור אחד ולא סיבה אחת. היא מורכבת ממגוון מניעים ופעולות. החלטנו אפוא להתמקד בנקודות אחדות בפעילות שיש בהן כדי להדגים את תהליך היצירה של המחאה בקרב המהגרים הצעירים. קווי מתאר להתעוררות האתנית בקרב חברי ההתארגנויות יוצגו באמצעות אוסף של קטעי ראיונות ושל אירועים ציבוריים נבחרים.

רקע תאורטי

פוליטיקה של זהויות

פוליטיקת הזהויות היא ביטוי הנוגע למאבקים פוליטיים של קבוצות שוליים וקבוצות מדוכאות מתוך מטרתן לערער על הזהויות שכפו עליהן המדינה או הרוב ההגמוני. בישראל קיימות כמה וכמה קבוצות התובעות הכרה בזהותן, כמו פלסטינים, מזרחים, נשים פמיניסטיות, עולי ברית המועצות לשעבר ועולי אתיופיה. לעתים תופעה זו נתפסת כשליילית וכמסכנת את אחדות הקולקטיב היהודי (שנהב 2001). אכן, השיח במרחב הווירטואלי של דיונים ותגובות בפייסבוק חושף עולים וישראלים כאחד שמאשימים את מנהיגי המחאה בפגיעה באחדות העם וכו'. לפי שנהב, פוליטיקת הזהויות החדשה עוסקת בנושאים של מגדר, מיניות, גזע ואתניות. היא חוצה גבולות חלוקה מקובלים, חותרת תחת מערך ההגדרות הממוסדות ומנסה לחולל בו שינוי משמעותי. פוליטיקת הזהויות מאפשרת כלשונו 'לייצר זהויות ממוקפות, זהויות מוצלבות, להמציא קטגוריות חדשות ולחתור תחת קטגוריות קיימות' (שם: 10). פוליטיקת הזהויות של מנהיגי המחאה הרוסית, שמתקיימת בכמה מובנים, עומדת במוקד מחקר זה. בראש ובראשונה, הם מנסים להשתחרר מהגדרות ומהסיווגים הרשמיים המקובלים במדינה, אשר לפיהם מוגדרים יהודי ברית המועצות לשעבר כציבור שיהדותו מוטלת בספק, יהדות פגומה, בלתי שלמה, שמצריכה התערבות ותיקון בידי שליחי האורתודוקסים באמצעות תהליך גיור. הם דורשים הכרה ביהדותם של אזרחי המדינה, עולים מברית המועצות לשעבר, גם במקרה שרק אביהם יהודי. במובן אחר, הפוליטי, הישראלי הרוסים לעתים קרובות נתפסים ומוצגים כבעלי תפיסות פוליטיות ימניות, נציות וכתומכי ליברמן. ואולם קול חדש עולה ונשמע מקרב קבוצת 'דור 1.5', קול השמאל הרוסי, ליברלי יותר, ששובר את הסטראוטיפ המקובל של ציבור העולים הרוסים בתקשורת, במחקר ובדעת הקהל הישראלית. יש להדגיש שוב, נציגי התארגנות זו הצהירו פעמים רבות בראיונות בתקשורת על רצונם להימנע מזיהוי פוליטי חד־משמעי.

מחאה חברתית בישראל

במאמר זה נאמץ את ההגדרה של מחאה פוליטית על פי דהאן-כלב (2006: 242), כ'ביטוי של ביקורת ואי-אמון של יחידים וקבוצות כלפי השלטון, מוסדותיו או המדיניות הננקטת על ידו'. המחאה החברתית של הצעירים הרוסים שנבחנת כאן משתייכת לפוליטיקה חוץ-פרלמנטרית – דפוס פעולה פוליטי שאינו מונחה ואינו נשלט על ידי מרכזי הכוח הממוסדים, אינו מתרכז סביב הפרלמנט והקבינט, אינו מתמקד ביום הבחירות ואינו מתנהל על פי כללי המשחק המקובלים בין המפלגות הגדולות ובין המוסדות העיקריים (שפרינצק 1995). עם זאת, שלא כפעולות אלימות, הפגנות והפרות סדר שנוקטות קבוצות קיצוניות, כאן מדובר בפנייה לכלי התקשורת ובמה שאפשר לכנות 'מחאה תרבותית'. ליימן-ווילציג (1992) בספרו על תולדות המחאה הציבורית בישראל מסווג את נושאי המחאה לארבעה סוגים בלבד: פוליטי – שקשור במדיניות חוץ, ביישוב שטחים, במלחמה ושלוש; כלכלי – העוסק בסוגיות כגון אבטלה, אינפלציה, סבסוד וסעד; חברתי – הכולל דיור, הפליה, בריאות, תרבות, קליטת עלייה וכיו"ב; ודתי – הנוגע לחילול שבת, לחפירות ארכאולוגיות, לזהות דתית וכיו"ב. לפי חלוקה זו, נושאי המחאה הרוסית שייכים ברובם למחאה חברתית אבל נוגעים גם לנושא הכלכלי והדתי, אם כי במובן הפוך משכיוון אליו שפרינצק. אנו טוענות שיש להפריד את הנושא התרבותי ולראותו כנושא העומד לעצמו.

המחאה הרוסית ניתנת להגדרה כמחאה עדתית. לפיכך, נביא תחילה את תולדות המחאה העדתית המזרחית בישראל ונבחן את המחאה של הרוסים הצעירים בהקשר שלה ובהשוואה עמה.

לפי הטענה המקובלת, מאורעות ואדי סאליב היו הביטוי הראשון למחאה המזרחית בישראל, שצמחה לאחר קום המדינה במפגש שבין החברה האשכנזית הקולטת ובין העולים המזרחים מארצות האסלאם. אך לטענתה של מוצפי-האלר (2002) הופיע השיח המזרחי החתרני כבר בסוף שנות הארבעים, עוד לפני העליות הגדולות של שנות החמישים, בקרב צעירים משכילים אינטלקטואלים, ברובם ממוצא עיראקי, בעלי רקע כלכלי מבוסס, שראו את עצמם מנהיגים חברתיים. לפי זה, המחאה המזרחית בשלביה הראשונים התפרסמה בעיתונים בעלי תפוצה פנימית וקטנה שכתבו צעירים אינטלקטואלים אלה. עם בואם של גלי העלייה הגדולים מעיראק, עלייה של ציבור חסר אמצעים ברובו, השתנה גם האופי של הפרסומים.

בחינת ההיבט המעמדי של המחאה נראית גם במחקריהם של ליימן-ווילציג (1992) ושפרינצק (1995). במחקריהם נמצא כי מאז קום המדינה ועד תחילת שנות התשעים פחתה רמת האלימות והרדיקליות של המחאה העדתית בישראל. ממצא זה מוסבר במעורבות ההולכת וגוברת של מעמד הביניים בפעילות של מחאה. הניעות הכלכלית-חברתית כלפי מעלה של עדות המזרח ולגיטימציה להשתתפותם בחיים הפוליטיים, אף כי ההפליה נמשכת, מצמצמות את האלימות העדתית. לאחר שקמה המדינה, בשנות החמישים עברו המזרחים בתוך זמן קצר למחאות כוחניות מקומיות, ובשנת 1959 נעשה ניסיון המרד הכוחני הראשון של המזרחים – מרד ואדי סאליב. לדברי שטרית (2004), מרד ואדי סאליב

הוא המקור והזיכרון הקיבוצי שחולל מחדש את ההתפרצות של התקוממות הפנתרים השחורים' בשנת 1971 בירושלים ובכל הארץ. כיום, במקום הדפוס של מחאה קיצונית באמצעות הפגנות המוניות ועימותים חזיתיים עם השלטון, אנו מזהים פעילות גוברת של יצירה תרבותית לצד פעילות אינטלקטואלית ואקדמית. עם השנים התחלפה אפוא המחאה העדתית האלימה במחאה שנעשית בפעילות תרבותית. לפי שטרית, כמו בניסיון של השחורים בארצות הברית, ניתן לראות בפעילות התרבותית של המזרחים, של שינוי המוקד התרבותי, המשך ישיר לפעילות הקיצונית של ראשית המחאה. המחאה המזרחית של היום נבנתה על בסיס הישגיהם של ראשי המחאה האלימה יותר בתחילת הדרך. נחזור לדוגמה של מחאת יוצאי עיראק, שכבר בעשור הראשון לעלייתם ארצה החלו להשתלב במעמד הבינוני בעוד מרבית עולי ארצות האסלאם האחרים מנותבים אל המעמד הנמוך בישראל (מאיר גליצנשטיין 2009). גם הם נשענו על הישגיה של המחאה המזרחית הרדיקלית. דרכם למחאה ולמאבק בשנות השבעים עברה דרך התחום התרבותי, כמו הקמת המרכז של יוצאי בבל, כתיבה ומחקר בנושא, מתוך מטרה לחשוף את עברה המפואר של הקהילה היהודית בעיראק.

אבן דרך נוספת בתולדות המחאה הציבורית בישראל היא המחאה של קיץ 2011. מחאה זו העלתה לדיון הציבורי את הקשיים של מעמד הביניים בישראל בתחום הדיור בעיקר, ובייחוד זוגות צעירים המתקשים לרכוש דירה ולעמוד בהוצאות הגבוהות של טיפול בילדים וחינוכם. רווחת הטענה שמחאה זו ייצגה את הדור הצעיר של המעמד הבינוני המשכיל, שחש כי רמת החיים שלו ואיכות השירותים שהוא מקבל מהמדינה אינן עולות בקנה אחד עם מידת השקעתו בעבודה ונשיאתו בנטל הביטחוני והכלכלי. ואולם בקרב חוקרים ישנם חילוקי דעות בנוגע למאפיינים של מחאה זו. יש חוקרים הטוענים שאכן זו היתה מחאה מעמדית של מעמד הביניים (רוזנהק ושלו 2013; רם ופילק 2013), ויש שמוסיפים מבט דורי ומגדרי לתופעה (הרצוג 2013), ולבסוף יש הטוענים שהמחאה לא היתה בגדר התנגדות משום שהיא לא הצליחה ליצור אופוזיציה אלא חיזקה דווקא את הסדר החברתי הקיים (שנהב 2013). קבוצת 'דור 1.5' הוקמה אחרי המחאה החברתית של 2011 מתוך תחושה שלא היה לקול הרוסי ביטוי במחאה. הבעיות של מעמד הביניים הישראלי מעסיקות גם את הצעירים דוברי הרוסית, אולי ביתר שאת מהישראלים שנולדו בארץ, בגלל קשיי הגירה והבעיות הכלכליות של דור ההורים. יש להוסיף שפעילי קבוצת 'דור 1.5' שיתפו פעולה עם נציגי המחאה האתיופית בשנים האחרונות ואף קראו לציבור הרוסי לצאת לרחובות עם עולי אתיופיה, למשל בטענה שאלימות מצד המשטרה מופנית גם כלפי העולים הרוסים.

מחאה פוליטית בזירה הציבורית-תרבותית

מבחינה תאורטית המאמר מבוסס על ספרות המחקר של אקטיביזם תרבותי (Firat & Kuryel 2010) ועל התאוריה התרבותית של סגנונות חיים אלטרנטיביים, מחאת רחוב ופסטיבלים אורבניים – בהקשר של הגירה (Eyeran 2006; Firat & Kuryel 2010; Hetherington 1998; Melucci 1996; St John 2015). מחקרים אלה מדגישים את חשיבות

הפן התרבותי והסמלי ואת שאלת המשמעות של התופעות המתוארות. כך מלוצי' (Melucci 1996) מדבר על התפקיד המרכזי של תרבות ושל הגדרת זהות בעיצוב פעולה חברתית עכשווית, ויותר מזה – על העניין הגובר של תנועות חברתיות כיום בתרבות ובהגדרת זהות קיבוצית. לדבריו, תנועות חברתיות חדשות צומחות סביב נושאים של צעירים, של נשים ושל קבוצות אתניות שונות, ששואפים להיות נראים ונוכחים באמצעות פעולה תרבותית ותקשורתית.

אנו טוענות שתופעת המחאה הרוסית היא בגדר אקטיביזם תרבותי עכשווי של ניציגי' דור 1.5' המהגרים דוברי הרוסית. המחאה התרבותית מאופיינת בין השאר בנטייה לצבעוניות, ליצירתיות ולשימוש ברכיבים של פסטיבל רחוב. חוקרים נוקטים את המונח קרנבל (carnival) של מיכאיל בכטיין (Михаил Бахтин) או את המונח פרוטסטביבל (protestival) כדי לתאר אירועי התנגדות אלה (St John 2015). פסטיבלים של התנגדות ומחאה הופיעו בשנות השישים המוקדמות וזכו להתעוררות מחודשת בשנות התשעים של המאה ה-20. אירועי מחאה חדשים אלה מהווים חלופה יצירתית לדרכי המחאה המסורתיות של התקהלות רחוב, מצעדים, נאומים וכרזות. מלבד אלה, חלק מאירועי 'פישקא' ו'דור 1.5' הם פסטיבלים אורבניים (Giorgi et al. 2011). את צמיחת הפסטיבלים האורבניים ומופעי הרחוב באירופה אפשר להסביר בגלי הגירה גדולים וברבגוניות אתנית, בחילון ובדמוקרטיזציה של התרבות העירונית (Boissevain 1992). לטענת החוקרים, כל האירועים האלה תורמים לזירה הציבורית-תרבותית שתשמש לאזרחים מקום מפגש לדון בנושאים בעלי חשיבות ציבורית ולאומית. הזירה הציבורית-תרבותית של המודרנה המאוחרת פועלת דרך ערוצים מגוונים של תרבות ההמונים והפנאי. היא נוגעת לביטויי פוליטיקה אישית וציבורית בתיווכן של צורות תקשורת אסתטיות ורגשיות (McGuigan 2011).

במובן זה, הפעילות של שתי ההתארגנויות בזירה הציבורית-תרבותית ניתנת לאפיון כפול: מחאה באמצעות ארגון פסטיבלים אורבניים ומופעי רחוב בתל אביב ובירושלים; כתיבת יומני רשת והבעת דעה בתקשורת מודפסת, משודרת ומקוונת – וזה למעשה 'אקטיביזם תקשורתי' (כי עיקר פעילותו בדיבור ובכתיבה). כלומר המחאה והאקטיביזם מתבטאים הן במרחב העירוני הן במרחב התקשורתי והמקוון. יוצא אפוא שהמחאה הרוסית המתוארת אינה אלא ביטוי להופעתה של החברה האזרחית של צעירים דוברי רוסית בישראל. לתופעה זו חשיבות גדולה על רקע חוסר האמון של ציבור דוברי הרוסית באזרחות פעילה וביכולתם להשפיע על הסדר החברתי ולשנותו (Philippov & Knafelman 2011). חברה אזרחית בהקשר זה משמעה חברה חלופית – לא זו שמנסה לכבוש את המרכז הפוליטי, להפך – להתרחק ממנו דווקא. מדובר בהשתתפות בתחום הציבורי שבו דנים במשמעות החיים ובגורל מתוך הכרה כי באו אל קצם הנרטיבים הגדולים של הקדמה, הפיתוח, הנאורות והרציונליות, והתפתחו תפיסות שהן מעבר לימין ולשמאל (בן-אליעזר 2006). יצוין שחברי שתי ההתארגנויות מנסים להתנער מסממן פוליטי של ימין או שמאל. חברי 'פישקא' דבקו כאמור במוצהר בתפיסה אפוליטית, ואילו רבים מחברי 'דור 1.5' אוחזים בדעות פוליטיות שמאליות אף שגם הם מנסים להימנע מהצהרה פוליטית. זאת

גם בגלל הרצון להתרחק מפוליטיקה רשמית וגם מבחינה תכליתית, שכן לטענתם הזדהות פוליטית ברורה עלולה למנוע שיתופי פעולה אפשריים בעתיד.

בק (Beck 1997) טוען שבתקופת המודרנה המאוחרת, תכנים פוליטיים מובהקים נעלמים מהמערכת הפוליטית ומופיעים בזירות פעולה אחרות שנחשבו בעבר לא פוליטיות כגון טכנולוגיה, רפואה, מקומות עבודה, חנויות, רחובות וזירות אחרות של חיי היום-יום. אזרחים שאינם שבעי רצון מפעילות הממשלה מחפשים זירות וערוצים חדשים של השפעה ופועלים בזירה חדשה, אשר בק מכנה 'תת-פוליטיקה': הצורות הלא-מוסדות של פוליטיקה, שהן מחוץ למוסדות פוליטיים של מדינת הלאום או מעליהם. בדומה טוען מלוצ'י (Melucci 1998) שתנועות חברתיות חדשות צומחות מתוך הכרה באי-יעילותן של ייצוג פוליטי כאמצעי להשגת מטרותיהן. לפיכך הן מתאפיינות בנוחות, בגמישות ובהיעדר סמכות ברורה, ופועלות מעבר לפוליטיקה המסורתית הרגילה ומחוץ למסד הפוליטי.

בתוך כך ניתן לטעון שהמחאה התרבותית של עולי ברית המועצות לשעבר, שמובעת בעיקר בארגון אירועים ציבוריים, בפסטיבלים אורבניים ובכתיבה, היא ביטוי של תת-פוליטיקה בזירה הציבורית-תרבותית בישראל ושל הזירה האזרחית המתהווה בקרב דוברי רוסית צעירים. משתתפי הארגונים התייאשו מהפוליטיקה הרשמית ובייחוד מחברי הכנסת דוברי הרוסית, שלכאורה אמורים לייצג את הקול הרוסי ולהילחם על זכויותיהם. לכן הם מנסים לפעול בעצמם בזירה האזרחית ולנהל מאבק.

נראות בהגירה

נוכחותם של מהגרים ומיעוטים אתניים נראית לעין באזורים עירוניים מרכזיים רבים בעולם, והם נעשים חלק בלתי נפרד מהנוף החברתי-אורבני של היום. בשנים האחרונות סוציולוגים עוסקים בהשתתפותם ובנראותם של מהגרים במרחב הציבורי-אורבני בעולם, ובהשתייכותם למרחב זה, בייחוד בערים מרכזיות באירופה (Berg & Sigona 2013). לדברי החוקרים, הזירה התרבותית הפופולרית של תאטרון, פסטיבלים, טקסים ותהלוכות, בהשתתפותם של המהגרים ואף ביזמתם, יכולה לשמש זירה למפגש ולגישור בין המהגרים ובין הקבוצות השונות שחולקות יחד מרחב אורבני משותף (Delhaye & Van de Ven 2014; Martiniello 2014; Salzbrunn 2014; Sievers 2014).

באסופת מאמרים שיוחדה לנושא של נראות המהגרים ממדינות ומקבוצות שונות בישראל, טבעו לומסקי-פדר ורפפורט (2010) את המונח 'נראות בהגירה'. לטענתן, נראותו של המהגר כרוכה בזיהויו כזר מובהק ובסיווגו כאחר, כלא שייך, ולכן המהגרים אינם יכולים להיות אדישים לנראותם ולאופן שהם נתפסים בחברה החדשה. מהגרים בדרך כלל אינם ממהרים לתבוע נראות והכרה, מכיוון שתחילה עליהם לצבור משאבים חברתיים ותרבותיים (שם). משום כך, רק בני דור שני או שלישי למהגרים צוברים כוח מספיק כדי לתבוע הכרה ונראות. במובן זה, מקימי ההתארגנויות, הפעילים והמשתתפים, עברו את השלב הראשון בהיקלטות המהגרים בחברה החדשה, שלב שבו המהגרים משקיעים את מרב מאמציהם בהישרדות כלכלית ובתפקוד חברתי בסיסי. בני דור וחצי דוברים עברית

ברמה של שפת אם, יוצרים וכותבים בעברית כברוסית; נקלטו היטב בארץ, צברו משאבים והם מרגישים בטוחים בעצמם. לכן הם מסוגלים להפגין את נראותם במרחב הציבורי בישראל ולדבר בעד עצמם. כפי שנראה, חברי שתי ההתארגנויות נוכחים ופועלים במקומות ציבוריים אפנתיים ומרכזיים בתל אביב ובירושלים מתוך תחושת מקומיות ובעלות. כלומר נראותם במובנה הראשון היא נראות מקומית, ממשית, ואורבנית במקרה הזה. במובן אחר, זו נראות תקשורתית – ההופעה בטלוויזיה ובתקשורת הכתובה נתפסת כיום כדבר חשוב בקבוצת 'דור 1.5'. לדברי ליימן-ווילציג (1992), גורם חשוב שהאיץ את המחאה של שנות השבעים בארץ היה הטלוויזיה. לטענתו, יעילותן ההולכת וגוברת של תנועות מחאה קשורה במישרין לשיפור עקיב באמצעי התקשורת להמונים. הטלוויזיה מקדמת את המחאה מאחר שזו ניוונה מפרסום, וסיקור תקשורתי מחזק את המחאה הציבורית. ריבוי ההופעות של חברי קבוצת 'דור 1.5' (מאחר שארגון 'פישקא' הפסיק את פעילותו) בתכניות טלוויזיה ורדיו בעברית ובערוץ 9 ברוסית, כמו גם ניהול אתרים במרשתת ובהם פייסבוק וכתבת טורי דעה ויומני רשת – כל אלה מחזקים את המחאה הציבורית של דוברי הרוסית הצעירים באמצעות הנראות וההנכחה שלהם באמצעי התקשורת. הדעות והקולות שלהם הולכים ונשמעים יותר באוזני הקהל דובר הרוסית והעברית בישראל. הם ערים לחשיבות ההופעה בתקשורת ומתגייסים למשימה זו.

לדברי ליימן-ווילציג (1992) רובם המכריע של אירועי המחאה בארץ הם הפגנות רחוב, בגנים ציבוריים, בכיכרות. ואילו במקרה של המחאה הרוסית מדובר בקבוצת פעילים קטנה שמצליחה לזכות לנראות ציבורית גדולה באמצעות סיקור תקשורתי נרחב. זהו אפוא אקטיביזם תרבותי, ולא מחאה באמצעות הפגנות רחוב. עוד הוא טוען שככל שהתפשטה תופעת המחאה בחברה הישראלית כך השתתפו בה יותר אנשים ממעמד הביניים. והיות שאלימות אינה הולמת את אנשי מעמד הביניים ואינה אופיינית להתנהגות של שכבות אלו, פחתו מעשי אלימות נגד רכוש ונגד בני אדם. לפי ליימן-ווילציג, המשתנים הסוציו-דמוגרפיים החשובים והבולטים ביותר הם רמת ההשכלה וההכנסה האישית. ככל שאלה גבוהות יותר כך עולה רמת ההשתתפות במחאה. הוא מצא שמחאה ציבורית בישראל היא כלי פוליטי שבא להשלים את האמצעים הפרלמנטריים הרגילים ולא להחליף אותם. המשכילים ביותר הם הפעילים ביותר במחאה הציבורית, אף כי ברור שאוכלוסייה זו מכירה היטב את המערכת הפוליטית הפרלמנטרית ויודעת כיצד לנצל אותה. היא הקרובה ביותר לממסד ולמעשה אפילו חלק ממנו. לפי ליימן-ווילציג, אילו המחאה היתה באה להחליף את האמצעים הפוליטיים הפרלמנטריים המקובלים, קרוב לוודאי שהיתה מעוררת עניין בקרב אוכלוסיות חלשות מהמעמד הנמוך. במחאה הרוסית אכן מדובר בניציגי מעמד הביניים, אנשים בעלי ניסיון בפוליטיקה פרלמנטרית וחופץ פרלמנטרית שמשתמשים בניסיונם ובקשרים שיצרו בזירה הפוליטית והאזרחית כדי לקדם את מאבקם. ההיבט המעמדי שלהם מסביר את אופי המחאה כאקטיביזם תרבותי ולא מחאה בהפגנות אלימות. על פי Tarrow (1998) ניתן לדרג את פעולות העימות של קבוצות החל בראש המדרג של עימות רדיקלי – פעולות אלימות, וכלה בדרגה הנמוכה ביותר של רדיקליות – פעולות

של קריאת תיגר כמו הופעות בתקשורת, שימוש במוזיקה ובאמנות, בקולנוע ובתאטרון וארגון כנסים ביקורתיים. אם כן, המחאה הרוסית התחילה בשלביה הראשונים בפעילות עימות לא רדיקלית. ואין זה מקרה, שכן כאמור מנהיגי המחאה משתייכים למעמד הביניים החדש – משכילים, פעילים פוליטיים וחברתיים דוברי רוסית.

אתניות יהודית-רוסית חדשה של דור וחצי בישראל

מסגרות ארגוניות של המהגרים הרוסים הצעירים בישראל מחזקות את הזהות האתנית הייחודית שלהם. האתניות הזאת חזקה וגאה ועם זאת פגומה במובן מסוים (בעיני הממסד הרבני לפחות) וגם תגובתית, פעילה ומגויסת. מודעות עצמית ואתניות יהודית-רוסית-סובייטית של בני דור וחצי מבטאות תפיסת עליונות מסוימת של התרבות הרוסית-סובייטית שהם מעוניינים לפתח ולהוביל בישראל. מאידך, היא משקפת נחיתות של העולים הרוסים בחברה הישראלית מבחינת יהדותם, המוכרת כבעיית פסולי חיתון עקב אי-הכרה ביהדותם בהלכה האורתודוקסית. אחת המטרות הפוליטיות של התנועות החדשות של בני דור וחצי היא לאתגר ולשנות את ההגדרה של מיהו יהודי בהקשר הישראלי.

את המושג התאורטי 'אתניות תגובתית' (reactive ethnicity) פיתחו החוקרים על מהגרים לטינים בארצות הברית ועל מהגרים טורקים בגרמניה (Celik 2015; Diehl & Schnell 2006; Portes & Rumbaut 2001). בשני המקרים מדובר בתגובת נגד של מהגרים צעירים (לרוב הדור השני להגירה), בני אוכלוסיות מוחלשות, שמפתחים זהות אתנית חתרנית בתגובה לעוינות, לאיזמים, להפליה שיטתית לרעה ולניכור מצד החברה הקולטת. לטענת החוקרים, חוויית ההפליה של מהגרים ובני מיעוטים, תוצאתו של שיה בלתי שוויוני בזירות שונות (מערכת החינוך, שוק העבודה, שכונות מגורים), מגבירה את הזדהותם עם קבוצת המוצא ואת תודעתם האתנית. יתר על כן, האתניות התגובתית עשויה ללבוש צורה של התנגדות לקבוצת הרוב לטובת הלכידות האתנית ואף להיפך לעמדה נגד מוסדות הזרם המרכזי בחברה. במובן מסוים אין מדובר בחזרה לשורשים האתניים המקוריים או בשימורם אלא בהמצאה חדשה, ייחודית להקשר החדש של המהגרים בחברה הקולטת, בבחינת תגובת נגד לעוינות ולהפליה לרעה מצד החברה החדשה (Portes & Rumbaut 2001).

במאמר נטען שבקרב הרוסים הצעירים, בני דור וחצי, מתפתחת אתניות תגובתית חדשה וצומחים ניצנים של מחאה על היחס המפלה והמשפיל של החברה הישראלית כלפיהם. המחאה הרוסית מתייחדת בהשתייכותם של המוחים למעמד הביניים החדש בישראל. זאת, שלא כמאבק השחורים בארצות הברית בשלביה הראשונים ושלא כמחאה המזרחית בישראל, שצמחו בשכונות עוני ובאוכלוסיות מוחלשות. הבדל חשוב נוסף טמון באופי האלים הקיצוני של תנועות המחאה בחו"ל ובארץ (שטרית 2004), לעומת המחאה הרוסית אשר שלביה הראשונים באים לידי ביטוי בפעילות תרבותית ותקשורתית בעיקר. להלן קטע מתוך הסרט התיעודי הישראליים החדשים בהשתתפותו של חיים יבין. הקטע ממחיש את ביטוייה של אתניות תגובתית חדשה ומתמצת אותה בכיור:

חיים יבין: מה זה דור 1.5?

קטיה קופצ'יק: אתם יודעים מה, אנחנו לא נחמדים. כמו שיש מזרחים לא נחמדים, גם אנחנו לא נחמדים. כי הדור הראשון של ההורים שלנו היו דווקא נחמדים. הם ספגו את הכול, הם שרדו פה, ואנחנו כבר לא נחמדים.

ליזה רוזובסקי: אנחנו מדברים רוסית, אנחנו אוהבים את השפה שלנו, אנחנו אוהבים את התרבות שלנו, אנחנו לא רוצים לוותר עליה בשום פנים ואופן, אבל אנחנו ישראלים. אנחנו רוצים שיקבלו אותנו ככאלה, אנחנו לא רוצים שינסו להכניס אותנו לשום כור היתוך.

חיים יבין: אז לאיזה עם אתם שייכים?

ליזה רוזובסקי: אנחנו שייכים לעם ישראל, אבל אנחנו משמרים את הייחוד הרוסי. אנחנו לא מתביישים בזה שאנחנו רוסים.

חיים יבין: מישהו אמר לך לא לשמור על הייחוד הרוסי?

אדי איזדיג'נסקי: כן. אמרו לנו לא לדבר רוסית במקומות עבודה. ההורים שלנו קיבלו את זה כשהם באו לפה. כשאימא שלי עבדה בקופת חולים, אמרו לא לדבר פה רוסית. זו טראומה שיש לה עד עכשיו. כשניסו לעברת לנו את השמות. זו טראומה שהדור המבוגר חווה אותה יותר וזה נמצא אצלו יותר. אבל גם אנחנו חטפנו.

איליה ספיצירב: יש פה אווירה של חוסר סובלנות תרבותית, שמושרשת בישראליות הזאת שאנחנו מדברים עליה. זאת הנורמה במדינה.

קטיה קופצ'יק: ההורים שלנו, שהיו שם צווארון לבן, עורכי דין, רופאים, הפכו בישראל לצווארון כחול. הפירמידה התהפכה. שואלים אותי איך עלית לבד. אני שמחה שהם לא עלו אתי. אני לא מסוגלת לראות את אימא שלי, פרופסור בקונסרבטוריון, מנקה שירותים.

אלה הבעיות שמטרידות את חברי 'דור 1.5' ודוחפות אותם להנהיג את המחאה הרוסית: חוסר סובלנות, הנפוץ בחברה הישראלית, באשר לדיבור בשפה הרוסית; הרצון לשמר את התרבות הרוסית-סובייטית ותחושת הגאווה שהם חשים בזכות היותם רוסים; בעיות תעסוקה ודיור בקרב העולים; הידרדרות מצב התעסוקה ובעיית הקצבאות של דור ההורים.¹⁰ גורם מכריע נוסף, שלא עלה בשיחה הנ"ל אך יש לו מקום נרחב בשיח הקבוצה, הוא שאלת הגיור של העולים הלא יהודים, ועל כך יורחב בהמשך. להלן שתי דוגמאות, מתוך ראיונות של חברה ב'פישקא' וחברה ב'דור 1.5', להתפתחותה של תודעה אתנית ואף גאווה במוצא האתני הרוסי שפיתחו החברות בתגובה ליחס העוין של הסביבה כלפיהן.

10 גם לסוגיות כלכליות אלו יש מקום מרכזי במאבק. מאמר זה אינו עומד עליהן בהרחבה בגלל ביטוין המועט באירועים הציבוריים שהם מארגנים, ואין בכך משום כוונה להמעט בחשיבותו של הנושא הכלכלי הזה.

דינה, רווקה בת 30, פיזיותרפיסטית, בגיל שש עלתה לישראל ממוסקבה עם הוריה ואחותה, מתגוררת בדירה שכורה בתל אביב. דינה ריכזה בעבר את פרויקט 'מחוגים' ב'פישקא' (הריאיון התקיים בעברית):

כל השנים הרגשתי מאוד ישראלית... הייתי הישראליות בהתגלמותה. כמו שאת שומעת, אין לי מבטא בעברית. הרוסית שלי לא מושלמת ואני מעדיפה לדבר עברית. היתה לי זהות ישראלית. אני וחנה סנש ביחד אל השקיעה. ואז באיזשהו שלב היו ילדים שהתחילו לקרוא לי 'זונה רוסייה'. אני חושבת שזה התחיל בכיתה ו'. איפה אני זונה? אני בגיל 12 שיחקתי בברביות. הייתי מאוד תמימה... ברגע שזה התחיל, העיניים שלי נפתחו. השתדלתי להיות כמו כולם ולהתאים את עצמי, אבל לא הצלחתי. הרגשתי שאני לא מצליחה... הסתבר לי, שנים אחרי זה, שבגיל 18 הפיצו שמועות שאני נאנסת על ידי ערבי באילת. זו סטיגמת ערבים-רוסיות-אונס, שלא ברור לי מאיפה הגיעה. זה מעולם לא קרה... כן, רצייתי לדעת יותר על הרוסיות שלי, היה לי נוח עם הרוסים, שאיבדו כמוני את הזהות הרוסית שלהם. הם הבינו אותי ולא הייתי צריכה להסביר את עצמי ולהפוך את עצמי לנגישה ולמובנת. הרי לאחרים היה צריך להסביר ולתמלל כל הזמן. גם פה וגם שם לא מצאתי מקום. הסיפור שלי עם 'פישקא' התחיל מליל הסדר, שאליו הגעתי ב-2010. פגשתי שם אנשים מאוד מעניינים. היה לי מעניין מבחינה אינטלקטואלית ותרבותית והאנשים לא היו מרתיעים. הרוסית שלי קצת השתפרה בזכות 'פישקא' והחברים הרוסים שהיו לי באוניברסיטה. בבית תמיד דיברתי רוסית. מה שהשתנה, זו היכולת שלי לא לבדל את עצמי מהרוסים, הם רוסים ואני לא. אני יודעת לא להיות רוסייה. הרוסים מדברים אליי בעברית. חלק מתהליך ההיטמעות שלי היה, שלא יראו ולא יזהו ולא ישימו לב, לא בביגוד, לא בדיבור ולא במראה. אני יכולה להסוות טוב מאוד. הרצון לא להיות רוסייה נעלם בעקבות המפגש עם אנשים ב'פישקא'. שם פגשתי אנשים שיש להם עולם ועניין כמו שלי... הזהות הרוסית שלי היתה לפני כן חבויה... היום אני כבר לא חוששת לדבר רוסית ולהיות רוסייה.

דוגמה אחרת מריאיון של יוליה קיסלב, בת 48, אם לבת, מפיקה ואמנית שהיתה בארץ לרקדנית בטן ולמארגנת סדרת מסיבות מזרחיות בתל אביב. בגיל 25 עלתה לישראל מחצי האי קרים, בעברה חברה ב'פישקא' והיום חברה ב'דור 1.5', מתגוררת בדירה שכורה בתל אביב (הריאיון התקיים בעברית):

ב-15 שנים הראשונות לא הייתי בקשר עם רוסים. הייתי יותר בסביבה ישראלית. פתאום נהייתי רקדנית בטן ודמות שסביבי יש אנשים ואני במרכז. למשל במסיבה ב'ננוצ'קה' שאני רקדנית בטן של עדות המזרח. הסיפור שלי הוא, שדרך המזרחים הגעתי לרוסים... היה איזה רגע מכוון אחד בשבילי. זה קרה ב'ננוצ'קה', בר מגניב ואפנתי בתל אביב. הופעתי שם פעם בשבוע על הבר. בכל מקרה, פנה אליי גבר, פרצוף מוכר של פוליטיקאי ועיתונאי מפורסם, נציג של המזרחים. נראה מזרחי ומאוד אינטליגנטי. רקדתי על הבר וכשסיימתי את הקטע שלי ורצייתי לרדת, הוא נתן לי יד.

אמרתי לו תודה. והוא בנחמדות ובקטע של להביא לי קומפלימנט אמר לי – כמה זמן את בארץ? אז הייתי 14 שנה בארץ. עניתי לו. והוא שוב בנחמדות אמר לי – את כל כך הרבה זמן בארץ ולא נהיית ישראלית. הוא התכוון לזה שאני מנומסת. ושוב בנחמדות אמרתי לו, שאני לא חושבת שאני צריכה להשתנות בשביל להיות ישראלית. בגלל שהייתי מנומסת ונחמדה הוא אמר לי את זה כמחמאה, כי הוא חשב שישראלים הם גסי רוח. והוא פתאום פתח עליי פה. אמרתי לו, שאני לא צריכה להשתנות כדי להיות ישראלית, מה שהוא כנראה לא יכול לעשות. לו בזמנו לא היתה הזכות הזאת, לא להשתנות כדי להיות ישראלית. הוא התחיל לדבר אתי – יש לכם טלוויזיה ברוסית ועיתונים ברוסית, ואיך אתם מעזים... אבל זה פתח לי עיניים. למדתי מהמקרה הזה כמה דברים. קודם, שהעלייה הרוסית עשתה פה מהפך – בזה שהיא לא היתה מוכנה להשתנות. מאותו רגע, החלטתי שאני רוצה ללכת לכיוון הזה, לחזור לדוברי רוסית.

ברוב הראיונות לחברים משתי הקבוצות עלה שוב ושוב סיפור דומה של ניסיון 'להשתלב' ולהיות 'ישראלי' 'תמורת' ויתור על הזהות הרוסית. בדומה לשתי הנשים האלו, רוב המרוויינים תיארו את תהליך ההתכששות הראשוני לתרבות הרוסית ולזהות הרוסית המהגרת, שחוו בגיל הילדות או ההתבגרות כחלק מתהליך ההשתלבות והקליטה בישראל. כלומר ההיבט הדורי מכריע להבנת מקורותיה של המחאה הרוסית. התרחקות, הסתרה, הסוואה, התחבאות, התחפשות, הכחשה, בריחה – דימויים אלה מתארים את השלב של השנים הראשונות בישראל. חלק תיארו את תרומתו של 'פישקא' ל'גילוי הרוסיות שלהם', להעצמה ולגאווה בזהותם הרוסית בשילוב היותם ישראלים. אחרים דיברו על הצטרפותם למחאה הרוסית של 'דור 1.5' בגלל יחס עויין או מפלה מצד הסביבה. אם כן, האתניות הרוסית התגובתית אינה אלא תוצאה של היחס העויין מצד הסביבה הצברית, וזו מביאה לידי תודעה אתנית, גאווה בתרבות הרוסית ואף חזרה אליה ובתוך כך דיבור בשפה הרוסית וקיום קשרים חברתיים רבים יותר עם דוברי רוסית. סיפוריהן של דינה ויוליה הם אולי הדוגמאות הטובות ביותר המייצגות השתלבות של מהגרות בחברה הישראלית: דינה חזרה בתשובה, למדה באולפנה לבנות וחייה בילדותה עם הוריה בהתנחלות דתית, ואילו יוליה למדה ריקודי בטן והשתתפה במסיבות של עדות המזרח ואף הפיקה אירועים ומסיבות עם מוזיקה מזרחית בתל אביב. חזרה בתשובה, ריקודי בטן ועיסוק בתרבות המזרחית יכולים להיחשב אמצעים להשתייכות לישראליות המקומית הצברית, אם כי במובנים שונים. כך, למשל, אידזינסקי (2014) תיארה את תופעת ההתמזרחות של העולים הרוסים הצעירים שגדלו בפריפריה הישראלית, תופעה שהיתה בעבורם אמצעי להיות לישראלים ולמקומיים. שתי הנשים חוו על בשרן את העובדה שהישראליות שלהן נתפסה בעיני הסביבה כחסרה, כפגומה או כבעייתית, וכי הסביבה תזכיר להן תמיד את היותן מהגרות רוסיות זרות, גם באמצעות הסטראוטיפים הנפוצים בישראל על רוסים ועל נשים רוסיות במיוחד. תגובת הנגד שלהן היתה חזרה לתרבות הרוסית ואף הצטרפות למחאה הרוסית. יש להוסיף ולציין ששתי נשים אלו חורגות מגבולות הגיל של דור וחצי – דינה עלתה צעירה מאוד,

בגיל 25, שש, ויכולה להיחשב נציגת הדור השני, ואילו יוליה עלתה בגיל מבוגר יחסית – 25, ויכולה להיחשב נציגת הדור הראשון. עם זאת, אנו סבורות שדוגמאות אלו ממחישות את התופעה של חזרה לשורשים הרוסיים ושל התעוררות האתניות הרוסית בקרב העולים בני דור וחצי. מרואיינים רבים משתי ההתארגנויות תיארו שוב ושוב חוויות דומות של התרחקות מ'רוסיות' וחזרה הדרגתית אליה לאחר שנים מספר בישראל.

האתניות התגובתית של הרוסים הצעירים מורכבת משני חלקים: 'האתניות החזקה' מצד אחד, ו'האתניות החלשה והפגומה' מצד אחר, ואת שתיהן הם שואפים לאתגר, לפתח ולעודד. חברי שתי ההתארגנויות שבו וטענו כי ניסיונותיהם להכחיד את כל הסמלים החיצוניים של רוסיותם (לא לדבר ברוסית, להתייחד רק עם ישראלים צברים, להתלבש לפי האפנה המקומית, לא לאכול מאכלים רוסיים) – הכול כדי להיות ישראלים ככל האפשר – כל אלה לא עשו אותם לישראלים בעיני הסביבה המקומית.

אתניות רוסית חזקה

ליאון (Leon 2014) מבחין בין 'אתניות חזקה' ובין 'אתניות מדוכאת' בהקשר של המהגרים מארצות הברית לעומת המהגרים מארצות ערב המכוונים עדות המזרח. לפיו, אתניות חזקה ניתנת להגדרה כייחודיות תרבותית סובייקטיבית המתפתחת בקרב המהגרים שנהנים מגישה למשאבים עולמיים ורואים בתרבות המוצא שלהם, שעדיין הם קשורים אליה קשר הדוק, מקור חשוב של השראה ונקודת התייחסות. במקרה של המהגרים האמריקנים בישראל, האתניות החזקה שלהם באה מתוך העובדה ששפת אמם האנגלית מהווה נכס חשוב, שהם באו ממעצמה עולמית שהשפעתה רבה בזירה הבין-לאומית ובישראל; היא באה מתוך המשאבים הכלכליים שהם מביאים אתם לעתים, מתוך ההגירה האידאולוגית שעשו מבחירה ולא בשל משבר כלכלי או אנטישמיות, ומתוך השתייכותם למרכז של היהדות בת-זמננו, בעת שארצות הברית מהווה בית לקהילות יהודיות רבות.

ליאון (2014) וגם סמוחה (Smoocha 2008) רואים במהגרים מברית המועצות לשעבר קבוצה המשמרת אתניות חזקה: מהגרים רבים שהגיעו לארץ קטנה, בעלי שפה ותרבות ייחודיים, אשר רואים את עצמם כנכס תרבותי יקר ואף נעלה על התרבות הישראלית; שרבים מהם בעלי השכלה גבוהה, ואשר מטפחים בישראל את אתוס השתייכותם לאינטליגנציה הרוסית – כל אלה סממנים של אתניות חזקה. היהודים ברוסיה היו קבוצה אתנית עירונית משכילה, עילית אינטלקטואלית ומקצועית – מדענים, רופאים, אמנים. הם נחשבו למי שדבקים בתרבות הרוסית הגבוהה (Remennick 2007). בקיאות וידע בספרות, במוזיקה, בהיסטוריה ובאמנות הם בגדר הון תרבותי, במונחי של בורדייה (Bourdieu 1986). את ההון הזה הביאו מארץ מוצאם, ובישראל הם ממשיכים לטפח אותו. ההון התרבותי מגולם בהתנהגויות, בידע ובהעדפות בתחום התרבותי, והוא משמש אמצעי להדרה בתחום המקצועי, בתחום של משאבים ומעמד חברתי גבוה (Lamont & Lareau 1988).

נציגי 'פישקא' ורבים ממשותפיו אכן רואים את עצמם כנציגי השכבה המשכילה דוברת הרוסית בישראל. כפי שהראתה לרנר (2013), מהגרים רוסיים רבים מגייסים

בישראל את תרבות האינטליגנציה ומשתמשים בה כהון תרבותי נגיש שאפשר להמירו להון מקומי, או להשתמש בו להשגת הון כזה. זאת לעומת הביקורת שנמתחת על מושג האינטליגנציה ברוסיה הפוסט-סובייטית ולעומת פירוקו. במובן זה, מודל האינטליגנציה, בהקשר הישראלי, הוא רכיב תרבות ישן שהמהגרים הרוסים מעניקים לו משמעות חדשה לפי צורכיהם כדי להתמקם מחדש בחברה הישראלית. חברי 'פישקא' מגייסים את מודל האינטליגנציה ומעצבים אותו מחדש, כדי לזכות בלגיטימציה ואף בעליונות בחברה התל אביבית של מעמד הביניים.

במונחים של בורדייה (Bourdieu 1986), אפשר למשל לשאול: מהם רכיבי ההון התרבותי הרוסי החדש שמטפחים חברי 'פישקא' בישראל? ראשית לכול, היכולת להתבטא בשפה הרוסית הגבוהה כדיבור ובכתב נתפסת כחשובה מאוד בקרב אנשי הצוות. בקיאות ועניין בספרות, בשירה, בהיסטוריה, בתאטרון ובאמנות רוסיים מחזקים את מעמד המשתתפים. על פי תפיסתם של יהודים רוסים משכילים, הכרת הספרות הרוסית הקלאסית, שנלמדה בבתי הספר, שעובדה לסרטים ואשר מצוטטת בשיח האמנותי, היא רכיב עיקרי של הון תרבותי רוסי גבוה (רמניק וקנורין-טבשי 2012; Remennick 2007). השכלה גבוהה גם היא רכיב חשוב של ההון התרבותי הרוסי (Lerner, Rapoport & Lomsky-Feder 2007). בקרב אנשי הצוות והחברים בולטים אנשי אמנות ורוח: שחקני תאטרון, רקדנים, משוררים, ציירים ועיתונאים. הבולטות הזאת מלמדת שהתרבות הרוסית נחשבת להון.

חלק אחר מההון התרבותי של חברי 'פישקא' הוא התרבות העולמית הפופולרית, האירופית והאמריקנית. אלה כוללות מוזיקה ומחול אתניים, ג'אז, רוק, קריוקי, פסטיבל אוכל ומופעי רחוב. הידע והשליטה בשפה האנגלית הם רכיב נוסף, וכמוהם עיסוקים תרבותיים שהיו פופולריים בתקופה הסובייטית בקרב דור ההורים של הרוסים הצעירים: תחרויות הומור 'קב"ן' (КВН), משחקים אינטלקטואליים 'שטו-גדה-קוגדה' (Что? Где? Когда?) ושירי משוררים וזמרים, 'בָּאָרְדִים' (Бард), נוכחים גם הם, אם כי פחות, בפעילות הארגון. על כל אלה נוספים רכיבים מהתרבות הישראלית האורבנית העדכנית, והכול יחד מתהווה להון בן-כלאיים חדש המתעדכן לפי טעמים של דור הצעירים שגדלו בישראל (פרשיצקי ורמניק 2015).

בקבוצת 'דור 1.5' האתניות החזקה מתבטאת ברכיבים נוספים. ראשית לכול, גם כאן ידע של השפה הרוסית ובקיאות בתרבות הרוסית מהווים הון תרבותי שהם מסרבים לזנוח, לדוגמה ליזה רוזובסקי, עיתונאית שכותבת הן ברוסית הן בעברית, שאף מדברת בסרט הישראליים החדשים על החלטתה לשלוח את בתה לגן דובר רוסית ועל הלגיטימיות לשמר את השפה הרוסית ולדבר בה במרחב הציבורי הישראלי. משנעשתה לעיתונאית בעיתון הארץ היא מרבה לתאר את עולם התרבות של העולים הרוסים בישראל בראיונות של ציירים ובכתבות על מופעי אמנים ועל אנשי תרבות רוסים שמגיעים להופעות בישראל. גם פסטיבלים של שירת משוררים מהגרים דוברי רוסית וערבי שירה רוסית וסובייטית מסמנים את הניסיון של חברי הקבוצה להעלות את קרנה של התרבות הרוסית בישראל, בהבאתן של יצירות של משוררים, סופרים וזמרים שיצרו בשפה הרוסית במאה ה-20, בתרגום לעברית.

עם זאת, שלא כטענתם של ליאון (2014) וסמוחה (2008) אשר להשוואה בין האתניות המדוכאות של העולים המזרחים ובין האתניות החזקה של העולים הרוסים, נראה שהעניין מורכב הרבה יותר. בהקשר של המחאה הרוסית, האתניות של המזרחים יכולה להיות לאתניות חזקה בשני מובנים: במרכיב של התרבות המזרחית, אשר צמחה בישראל במוזיקה הפופולרית והקלאסית, בספרות, בשירה וכיוצא באלה; ובמרכיב האתניות המזרחית היהודית הדתית-מסורתית, אשר באה לידי ביטוי למשל בחגיגות המימונה שפשטו בישראל – בשני מרכיבים אלה האתניות של המזרחים בוודאי מהווה אתניות חזקה בעבור העולים הרוסים, שיהדותם לעתים מוטלת בספק.

ייתאמר אפוא כי המחאה המזרחית והישגיה הם מקור השראה בעבור נציגי המחאה הרוסית הצעירים. חלק מנציגי קבוצת 'דור 1.5' אומרים שהדרך ארוכה לפנייהם עד שיצליחו לבסס את מעמדה של התרבות הרוסית בדומה לזו המזרחית בישראל ולהשיג הישגים דומים.

נוסף על כך, אם משווים בין 'אתניות רוסית' של יהודי ברית המועצות לשעבר ובין 'אתניות אמריקנית' של יהודי ארצות הברית בישראל, האתניות הרוסית חלשה ונחותה יותר. בדירוג על פי יוקרה של עדות וקבוצות אתניות שונות בישראל, התרבות האמריקנית ניצבת באחד המקומות הראשונים והבכירים ביותר בעוד הרוסית במקום נמוך הרחק ממנה.

אתניות יהודית חלשה-פגומה של המהגרים הרוסים בעיני הממסד האורתודוקסי

לעומת האתניות הרוסית-הסובייטית החזקה של העולים, האתניות היהודית שלהם היא תרבות דקה (רואי 2012). לפי רואי, תרבות יהודית דקה היתה סימן ההיכר של היהודים הסובייטים, ולא במובן המסורתי של שמירת המצוות וההלכות היהודיות, שנאסרה בתקופה הסובייטית, אלא כתרבות מעורפלת וחמקמקה מבחינת השוני ותחושת עליונות לעומת הסביבה, מתן חשיבות רבה לחינוך ולהשכלה, הזדהות עם היהודים האחרים ותחושת השייכות הקיבוצית היהודית. רואי סבור שחיוורונה וחוסר אפיונה הברור הם אלה שאפשרו לתרבות זו לשרוד למרות מאמציו העקשניים של המשטר הסובייטי לשלול מן היהודים את ייחודם.

ואולם ברבנות הראשית, בממסד ובחברה בישראל נתפסת האתניות היהודית של העולים כפגומה. יחס חשדני ועוין כלפי יהדותם, תהליך משפיל לעתים של בירור היהדות ובעיית פסולי חיתון – כל אלה יוצרים את נחיתות האתניות היהודית של המהגרים, שמתפרשת בציבור הישראלי כפגומה.

בגל העלייה האחרון מברית המועצות לשעבר הגיעו לישראל כ-330,000 מהגרים שאינם יהודים על פי הגדרות ההלכה האורתודוקסית המקובלות בישראל, לצורך הרישום במשרד הפנים (Cohen & Susser 2009). בקבוצה זו נכללים בני זוג שאינם יהודים במשפחות מעורבות וצאצאיהם. בקרב העולים שהגיעו לישראל בעשור האחרון, מספר הלא יהודים גדל בהתמדה. הבעיות העיקריות של המהגרים שאינם מוגדרים כיהודים על פי ההלכה מתעוררות בעיקר בעת המפגש שלהם עם הממסד הדתי, במקרה של נישואין או קבורה. מאז ראשית

העלייה של שנות התשעים מתנהל דיון ציבורי בסוגיית יהדותם של העולים בעת שרוכם אינם מעוניינים להיהפך באמצעות תהליך הגיור לדתיים לפי כללי היהדות האורתודוקסיים, אלא לקבל אזרחות מלאה. העולים הרוסים שאינם מוכרים כיהודים חשים כאזרחים סוג ב' ובלתי שייכים לציבור היהודי במלוא מובן המילה, אף שהם מזדהים כיהודים. הם חווים פגיעה בזכויותיהם הבסיסיות כאשר נשללת מהם האפשרות להתחתן ולהיקבר בישראל ובמקרה של נישואין הם נאלצים לנסוע לחו"ל. גודמן (2008) טוען שהגיור בישראל הוא אמצעי לאזרח, לניהול וכן לשליטה ולפיקוח של המדינה ושליחיה על אוכלוסיית המהגרים, בעיקר מברית המועצות לשעבר. הגיור הופך את המהגר לאזרח מבחינה חברתית ותרבותית. מדינת ישראל מפעילה אולפני גיור ממלכתיים, ובזמן כהונתו של אריאל שרון אף הוקם משרד הממונה על ענייני הגיור בלשכת ראש הממשלה. כלומר המדינה מפעילה מנגנוני התאזרחות בחסותה ובמימונה. העולים הלא יהודים נתפסים כ'בעיה לאומית' ואף כאיום על היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית, ועל רקע זה בולט המונח 'משימה לאומית' בהקשר של גיור העולים הלא יהודים (קראבל-טובי 2013).

שאלת גיורם של העולים הלא יהודים מברית המועצות לשעבר זכתה אפוא למעמד של 'משימה לאומית' משום שהעולים מהווים מציאות מאיימת ומחוללים משבר קבוצתי מבחינה ביורוקרטית, וזאת מעצם היותם מהגרים לא יהודים ששייכים ושאינם שייכים לציבור היהודי בעת ובעונה אחת (שם). ממחקריהם הביקורתיים על מדיניות הגיור בישראל מסיקים גודמן וקראבל-טובי שהמדינה קבעה את תהליך הגיור לתהליך ביורוקרטי הכופה על העולים הלא יהודים לעמוד במבחנים קפדניים שעושים את התהליך, שאמור להיות רוחני-אישי, לתהליך ביורוקרטי מנוכר. בהקשר זה, קבוצה גדולה של עולים שאינם יהודים לפי ההלכה האורתודוקסית חשים ומגדירים את עצמם ככאלה גם במקרה שחלקם גדלו והתחנכו כיהודים. בעיית הגיור מדגימה את האתניות היהודית-רוסית כחלשה ופגומה בעיני הממסד והחברה בישראל. נגד התפיסה המפלה של הרבנות הראשית ושל החברה הישראלית יוצאים פעילי ההתארגנויות של הרוסים הצעירים, והם מנהלים את המחאה חברתית באמצעות ארגון אירועים ציבוריים וכתובה בנושא.

סוגיות עיקריות בפעילות הארגונים של דוברי הרוסית הצעירים

לדעתנו, בהקשר להתעוררות האתנית שמסתמנת בשתי ההתארגנויות של הרוסים הצעירים - 'פישקא' ו'דור 1.5' - פעילותן מאופיינת במידה כזו ואחרת בעיסוק בארבע סוגיות מרכזיות, רלוונטיות ואקטואליות לנציגי הדור הצעיר של העולים מברית המועצות לשעבר, שהן התוצאה הישירה של אתניות תגובתית שתיארנו: (1) עיסוק בתרבות רוסית-סובייטית ועשייה תרבותית בתחום כדי לחזק ולהעצים את האתניות הרוסית-סובייטית שלהם; (2) עיסוק בהפרדת הדת והמדינה בישראל ובסוגיית פסולי חיתון בקרב ציבור המהגרים שאינם מוכרים כיהודים, וקריאה למחאה ציבורית בנושא; (3) עיסוק בסוגיית

הקצבאות והבעיות הכלכליות של דור ההורים; (4) מאבק בהתבטאויות מיזוגניות וגזעניות כלפי נשים ממוצא רוסי ובסטראוטיפים מגדריים כלפיהן. ארבע סוגיות אלה כרוכות זו בזו ומשולבות היטב בפעילות בשטח, ולא ניתן להפרידן אלא הפרדה אנליטית בלבד. ואולם שתי הסוגיות האחרונות לא יידונו במאמר זה מפאת קוצר היריעה. שתי הסוגיות שנעסוק בהן כאן מהוות כאמור שני מרכיבים של האתניות התגובתית שהם מחוללים.

1. עיסוק בתרבות רוסית-סובייטית ועשייה תרבותית בתחום

להדגמת העיסוק בתרבות רוסית-סובייטית נפנה לכמה אירועים ציבוריים, חגים ופסטיבלים שערכו בשנים האחרונות פעילי 'פישקא' ו'דור 1.5' ובהם אירועים לכבוד 9 במאי, יום השואה, ופסטיבל שירת הגירה.

א. טקס יום הזיכרון לשואה ולגבורה ואירועים לכבוד 9 במאי
זיכרון השואה וזיכרון מלחמת העולם השנייה מצוינים בשתי דרכים: בארגון אירועים ציבוריים אלטרנטיביים כמו טקסים ומצעדים; ובפרסום כתבות בעיתונות, בפייסבוק וביומני רשת שונים.

יום השואה והגבורה מצוין בדרך אחרת ושונה מהמקובל במסגרות חינוכיות רבות ישראל. בשנת 2013 נערך טקס הזיכרון בבניין של 'פישקא' ברחוב אילת בתל אביב, בערב (כמקובל במדינת ישראל) ובשפה העברית (כולל קטע אחד ברוסית). התוכן דיבר על סיפורם של יהודי ברית המועצות בזמן השואה ועל גבורתם בעת מלחמת העולם השנייה. נכחו באירוע בעיקר ישראלים דוברי רוסית (משתתפי 'פישקא', חבריהם וקרובי משפחה), מעט דוברי עברית (לרוב חברים) וכמה תיירים אמריקנים. הטקס נפתח בדקת דומייה לזכר הקרבנות. הקהל התבקש לעמוד על רגליו. הטקס כלל הדלקת שישה נרות בידי משתתפים צעירים לזכר ששת המיליונים שנספו בשואה, הקראת קטעי שירה, סיפורים וזיכרונות של ניצולי שואה – עולים מבוגרים שחוו את המלחמה. חלק מהזיכרונות נאספו על ידי חברי הארגון במסגרת פרויקט התנדבות בקרב קשישים שהם מפעילים. הטקס הסתיים בשירת 'התקודה' על פי התבנית המקובלת של טקסי יום השואה הממלכתיים הנהוגים בישראל. הוא התייחד בהעלאת זיכרון מלחמת העולם השנייה על פי סיפורם של החיילים היהודים מברית המועצות לשעבר.

החלק השני והאמנותי של הערב כלל הצגת תאטרון והרצאה – שתיהן בעברית. ההצגה, 'תפוחי עץ', הוצגה כמונודרמה המבוססת על סיפורה של הסופרת הישראלית הפופולרית ממוצא רוסי דינה רובין, בבימויה של אחת מאנשי הצוות נדיה גרינברג, ובביצוע השחקנית אנה גלנץ-מרגוליס. הצגה זו כבר הועלתה בשפה הרוסית בערים שונות ברוסיה ובישראל וזכתה בפרסים. זהו עיבוד תאטרלי לסיפור שנכתב בסוף שנות השמונים בברית המועצות העוסק בשאלת הזהות היהודית, השייכות והשואה בשטחי ברית המועצות. אחרי ההצגה העלתה השחקנית זיכרונות ממשפחתה ודיברה על הקשר שבין נושא ההצגה לסבא שלה שמואל מרגוליס. אחר כך הרצתה נדיה גרינברג (הבמאית) על תולדות יהודי רוסיה לאורך

שנים ועל גורלם בזמן המלחמה. היא פתחה בשאלה מיהם יהודי רוסיה וברית המועצות לשעבר, איך ומתי הגיעו לשטחי רוסיה. בעת ההרצאה חלק מהצופים העירו הערות אישיות, שאלו שאלות והעלו זיכרונות.

חוקרים ישראלים ציינו את העובדה שהשואה היא חלק מהותי מהזיכרון הקיבוצי הטראומתי בישראל, ושהיא מעניקה לגיטימציה להמשך קיומה של מדינת ישראל כמדינת היהודים. ואילו בזיכרון הקיבוצי הסובייטי והיהודי בברית המועצות ניתן לשואה מקום אחר, ושם מודגש ביתר שאת מוטיב הגבורה, הלחימה והניצחון על הנאצים ב'מלחמה הפטריוטית הגדולה' (שבה היה ללוחמים יהודים חלק פעיל ביותר) (לומסקי-פדר ורפפורט 2013; רוברמן 2005). הסיפור של קרבן יהודי והעובדה שקרוב למחצית מכלל קרבנות השואה נספו בשטחי ברית המועצות לא הובלטו בשיח הסובייטי הרשמי. לפיכך עולים צעירים רבים מתוודעים לסיפור השואה רק בישראל (שם). לומסקי-פדר ורפפורט מצאו כי עולים צעירים בשנים הראשונות לעלייתם מאמצים את הפרשנות המקומית על אודות השואה ובאופן זה מטשטשים את ההבדלים בינם לבין הישראלים המקומיים. ואילו כאן אנו רואים שהם אמנם מאמצים את הסיפור המקובל של השואה ואת הזיכרון הקיבוצי ההגמוני של השואה בישראל, אך בצדם הם מוסיפים שני נדבכים חדשים: הייחודיות של הטקס בהצגת הסיפור של יהודי ברית המועצות לשעבר, תפקידם הפעיל במלחמת העולם השנייה ותרומתם לניצחון על גרמניה הנאצית; ואירוע נוסף, שנערך ב'פישקא' (באותה השנה, 2013) לכבוד 9 במאי, שכלל מפגש עם הוטרנים והשמעת שירי מלחמה סובייטיים. האירוע עסק במעשי הגבורה ובפרשנות חדשה לזיכרון השואה הישראלי. טקס יום הזיכרון לשואה, ההצגה וההרצאה היו אפוא בגדר עבודת נראות עצמית של יהודי ברית המועצות לשעבר – סיפור על עצמם שהם מספרים לעצמם ולסביבתם. הם אימצו את הזיכרון הקיבוצי הישראלי על אודות השואה וערכו טקס ישראלי, ועם זאת אתגרו את האירוע בפרשנות חדשה מנקודת מבטם של יהודי רוסיה. באופן זה הם אפשרו לעולים להשמיע את קולם. הישראלים שנכחו באירועים אלה זכו להכיר מקרוב את יהדות רוסיה ואת תרומתה לניצחון על גרמניה הנאצית.

פעילי 'דור 1.5' ציינו בדרך שונה את יום הניצחון של ברית המועצות על גרמניה הנאצית ב-9 במאי. במשך חודש מאי של שנת 2015 פרסמו חברי הקבוצה באתר הפייסבוק שלה סיפורים אישיים על הסבתות והסבים הוטרנים שהשתתפו במלחמת העולם השנייה. לסיפורים האישיים, שהתפרסמו בכותרת 'עושים כבוד לוטרנים גיבורי מלחמת העולם השנייה', נלוו תמונות ישנות בשחור-לבן מן האלבום המשפחתי. באתר התפרסם גם שיר מלחמה שהיה חלק מאוצר נכסי התרבות של רוסיה הסובייטית בנוגע למלחמת העולם השנייה, בתרגומה לעברית של המשוררת נדיה איזנר. לזיה רוזובסקי פרסמה מאמר על היעדר המודעות של דוברי הרוסית להתרחשותה של השואה בשטחי ברית המועצות, וציטטה את עבודת המחקר של ויקה שטיימן בנושא. רשומה זו מהווה במידת-מה מקבילה לציון יום השואה שנעשה ב'פישקא' ונוגעת באותו היבט של התופעה:

בישראל נוצר מצב אבסורדי: למרות פולחן השואה שמטפחת המדינה, עשרות אלפי ילדים, נערים ולמעשה גם מבוגרים, שהגיעו מבריה"מ לשעבר ושסביהם וסבותיהם איבדו קרובים וחברים או אף חוו את מדיניות הפתרון הסופי על בשרם, אינם חשים קשר לפרק זה בהיסטוריה ויודעים עליו מעט מאוד (מתוך אתר 'דור 1.5').

הדוגמאות הנתונות, הן הטקס הן הרשומות בפייסבוק, ממחישות את המאבק של דוברי רוסית צעירים על הזיכרון הקיבוצי של השואה. מצד אחד, לתקן את המעוות ולהדגיש את הרלוונטיות של השואה ליהודי ברית המועצות שלעבר, שאכן התרחשה גם במולדתם, ומצד אחר להדגיש את מעורבותם ואת תפקידם החשוב של יהודי ברית המועצות במלחמת העולם השנייה ואת תרומתם לניצחון על גרמניה הנאצית. זהו מאבק להכנסתם של וטרנים יהודים, עולים מברית המועצות לשעבר בישראל, להיכל החיילים הגיבורים של האומה. רוברמן (2005) מביאה את סיפורם של הוטרנים – חיילי הצבא האדום במלחמת העולם השנייה שעלו לישראל בשנות התשעים והיו לקבוצת שוליים – עולים בגיל זקנה המנסים לגייס את עברם ההרואי ומציינים אותו בהקמת מוזאונים, אנדרטות ומצעדים לכבוד 9 במאי. באחרית דבר של הספר היא שואלת: מה צופן העתיד לסיפור של הוטרנים בישראל? לדעתה, ספק אם נציגי הדור הצעיר שגדל וחונך בישראל יהיה לכווח המוביל במאבק על הסיפור של השואה ועל העבר ההרואי של הוטרנים. והנה נציגי דור וחצי, הנכדים של הוטרנים הסובייטים, מנהלים מאבק ומסרבים לשכוח את סביהם הגיבורים. הם מגבשים סיפור שהוא יהודי וישראלי אך גם רוסי-סובייטי המנוסח בעברית בהקשר הישראלי, דבר שרק בני דור זה יכולים ליצור – בשל עמידתם בצומת דרכים, בין שתי הארצות, התרבויות וההוויות השונות.

ב. פסטיבל תרבות רוסי-סובייטית בירושלים

בין 31 במארס ל-2 באפריל 2015 נערך בבית הקפה המפורסם 'תמול שלשום' שבשכונת נחלת שבעה, במרכז העיר ירושלים, פסטיבל רוסי בן שלושה ימים. בערב הראשון התקיים אירוע שירה שבו הקריאו משוררים עולים צעירים שירים בעברית פרי עטם. למחרת נערך ערב זמר של שירים רוסיים וסובייטיים בסגנון קריוקי, בהשתתפות זוג נגנים וזמרים. בערב השלישי והאחרון הוקרן סרט של הבמאי הרוסי אנדריי טרקובסקי והתקיים דיון בנושא הסרט. המארגנת והיוזמת של הפסטיבל היא אלכס ריף (29), חברת קבוצת 'דור 1.5', רווקה, עלתה בגיל חמש מאוקראינה, בעלת תואר שני במדיניות ציבורית, עובדת במשרד הכלכלה, משוררת ולומדת תסריטאות. אלכס הקימה וליכדה קבוצת משוררים מהגרים דוברי רוסית, וחלקם השתתפו בפסטיבל ביומו הראשון. לאור ההצלחה של הפסטיבל, משוררים אלה וחברים נוספים מקבוצת המשוררים השתתפו בקבוצות דיון ובמסגרות שונות במתכונת דומה, בהופעה לפני קהל וקריאה משיריהם. חלקם הופיעו גם בפסטיבל שבועות בירושלים בשנת 2015, ובכנס לציון 25 שנה לעלייה מברית המועצות לשעבר, שנערך בקיץ 2015 במכללת רופין. בנובמבר 2015 נערך בירושלים אירוע נוסף, 'חאפלה רוסית', ובו הופיעה בין השאר קבוצת משוררים זו. אירועים דומים ממשיכים להתקיים עד היום בערים שונות בישראל.

נתאר בהרחבה את היום הראשון לפסטיבל, שנקרא 'שירהגירה'. ביום הזה הגיעו הכי הרבה צופים ושומעים. הכניסה לאירועים היתה ללא תשלום. בערב ירושלמי קריר, בקומה התחתונה של בית הקפה 'תמול שלשום' התאספו כ־20 צעירים, רובם דוברי רוסית, בעיקר חברים ומכרים של קבוצת המשוררים שבאו לשמוע את יצירות חבריהם. אנשים ישבו סביב לשולחנות עגולים קטנים. בזמן ההופעה הוגשו כוסיות וודקה לצד סלט תפוחי אדמה, המכונה 'אוליביה' (שהיה אופייני בתקופה הסובייטית לאירועים חגיגיים כמו ימי הולדת והחג נובי גוד). בהמשך הערב הגיעו עוד אנשים שנאלצו לעמוד מחוסר מקום, ולקראת הסוף נכחו באולם כ־50 איש. המשוררים והאמנים הופיעו באולם על במה קטנה. אלכס ריף, מנחת האירוע, בשמלת ערב חגיגית ובנעלי עקב אדומות, ניגשה למיקרופון והציגה את האמנים המופיעים. כל אמן הציג את עצמו בקצרה וסיפר בכמה מילים על חווייתו כעולה בישראל. אלכס אמרה כמה מילות פתיחה:

ערב טוב לכולם. אני אלכס. אתם הולכים לשמוע היום שירת הגירה של דור וחצי. ערב זה נעשה בשיתוף פעולה עם קהילת 'דור 1.5'. זה התחיל מכמה אנשים שהחליטו שהקהילה הרוסית לא מספיק נמצאת בשיח הציבורי. אחת המטרות של הקבוצה היא להנכיח את הסיפור הרוסי בציבור הישראלי... מה זה בעצם דור וחצי? האם העולים מברית המועצות לשעבר הם רוסים? לא לגמרי, כי חלקם הגיעו לכאן בגיל ממש צעיר והם הרבה שנים בארץ ולפעמים הם יודעים עברית יותר טוב ממה שהם יודעים רוסית. האם הם ישראלים? לא לגמרי. אני עלייתי בגיל חמש מאוקראינה ובמשך שנים, במשך קרוב ל־15 שנה אחר כך, התכחשתי לכל דבר רוסי, כי הייתי צריכה להיות חלק מהקולקטיב הישראלי, וזה אומר להיות כמה שיותר דומה לצברית. אחרי שהתחלתי לחזור לרוסיות שלי, הבנתי שאני בעצם לא ישראלית... למה הערב הזה קרה רק עכשיו? אנחנו 25 שנה אחרי, כי יותר מדי שנים הפצע הזה היה כואב מדי ודימם. רק עכשיו אפשר להתחיל לגעת בו, כי הוא מתחיל להגליד.

אלכס מתארת כאן את התופעה של ההכחשה בגיל הילדות או ההתבגרות שראינו לעיל. הערב התקיים על טהרת השפה העברית. כל השירים שהציגו המשוררים דוברי הרוסית נכתבו והוקראו בעברית או תורגמו מרוסית לעברית. מדובר אפוא באירוע של עולים דוברי רוסית שהציגו את עצמם לעצמם ולחברה הסובבת בשפה העברית. עצם הנראות והנוכחות שלהם בשפה העברית בזירה הציבורית היה חשוב ביותר בעבורם. את שני השירים הראשונים הקריאה אלכס, מפרי עטה. שמו של השיר הראשון 'ציונות', והשני 'אימא שלי היתה זונה'.

אחריה הופיעה המשוררת ריטה קוגן בת ה־38, שעלתה בשנות התשעים. ריטה הקריאה שיר שכתבה ואחר כך שני שירים של המשוררת הרוסייה אנה אחמטובה, שתרגמה לעברית. השיר שכתבה ריטה קוגן (2015):

את נראית לא מפה.
את נראית לא משם.
למה קר לך? את רוסייה!
למה חם לך? את מישראל!
יו! אין לך מבטא.
דווקא יש לך מבטא.
את יהודייה? משני הצדדים?
כמה זמן את בארץ?
עשרים שנה בארץ ועוד לא התרגלת?
מאיפה הגעת?
(אני מתכוון – משם)
(אני מתכוון – מפה)
שמאלנית? מוזר. את רוסייה!
יש חבר? אין? מוזר. את רוסייה!
לא תזדייני אתי? לא מתאים. את רוסייה.
הזדיינת אתו? כבר? נו בטח, את רוסייה.

השיר מורכב מאוסף אמרות שגורות וקלישאות המושמעות לעתים קרובות בנוגע לעולים הרוסים, וכלפי העולות הרוסיות במיוחד. בשיר יש התייחסות למיניות של נשים רוסיות, שהיא מיניות משוחררת לפי התפיסה הישראלית הסטראוטיפית, שכל אישה בלונדינית חשודה כזונה. תפיסה זו וההתקוממות נגדה חוזרות פעמים רבות ביצירותיהן של המשוררות האחרות, בגלוי או במרומז.

אחריה הופיעו המשוררים לפי הסדר: אלכס אברבוך הקריא שירים של משוררים אחרים שתרגם מרוסית ושירים פרי עטו; סיוון בסקין הקריאה שיר שלה 'התבגרות חלופית'; פטיה פתאח (פיוטר שמוגליאקוב) הקריא שיר שעוסק בהגירה מהארץ ולא הגירה לארץ: 'שְׁתַּרְרוּ אוֹתֵי הָרֵי יְרוּשָׁלַיִם לְמַעוֹף בְּכַאֵס הַנֶּכֶר', ושיר של אוסיפ מנדלשטם שתרגם מרוסית; המשוררת הפמיניסטית זויה פושניקוב הקריאה שירים שלה בנושאים פמיניסטיים כגון השיר 'אל תראו, אל תסתכלו, אל תשתקו' (חלק מהצגתה העצמית: 'עליתי ב-92' לאשקלון. אני רוסייה, אני חלק מעלייה שאתם חושבים שכולה זונות ושקרנים, ואני אישה רוסייה, שהיא לדעתכם שרמוטה, גנבת בעלים ורגילה להטרדות מיניות); אלכס גלמן; נדיה אייזנר הקריאה שלושה שירים: 'שלוש תמונות מאנה קרנינה', שירה של לאה גולדברג 'אורן', ושיר מחווה לשיר זה; שמואל זלצר ניגן בגיטרה ושר שלושה שירים רוסיים-סובייטיים שתרגם לעברית: שירו של ולדימיר ויסוצקי 'ג'ירף ואנטילופה או מה קרה באפריקה', שירו של ויקטור צוי 'כוכב הקרוי שמש', ושיר של הלהקה הרוסית 'יום ראשון' – 'כשאת תברחי ממני רחוק'; אחריו שני משוררים צברים, אלון יששכר ויותם מנור, הופיעו בסגנון פואטרי סלאם, הופעה תאטרלית מרשימה ומשעשעת ושירה קצבית. אלון יששכר, נכד לסב רוס, וטרן מלחמת העולם השנייה כהגדרתו, הקריא יצירה הומוריסטית ושמה 'סלאם על נובי גוד',

דוברי רוסית צעירים בישראל: ניצניה של מחאה אתנית

כלשונו: 'חגגנו אותו אצל חבר והוא ביקש שאני אכתוב על זה משהו וגם על כל העלייה הרוסית'. יותם מנור הקריא שיר ששמו 'צריך לבנות פסל לסבתא מהגרת'. הערב ננעל בהופעתה המרגשת ומלאת החיים של אנסטסיה ירמולוב, צעירה בת 22, שלפי עדות חלק מהנוכחים העלתה דמעות בקרב השומעים וזכתה למחיאות כפיים סוערות. היא הסבירה את מקור השיר:

כתבתי את השיר לאחר שנאמר לעובדים במלון שבו אני עובדת, כי אסור לי לגעת באוכל חם. הבעלים של המלון אמר לי ולעובדת נוספת, שמהיום רק היא יכולה להכין חביתות במטבח אם השף לא הגיע, ושצריך לעשות מאמצים למצוא אותה אם היא לא בסביבה, כדי שרק היא תטפל באוכל החם (כאילו הכוונה, תביאו את היהודייה שיכולה לגעת במחבת). הם אפילו אמרו לי ולכמה עובדים ממזרח ירושלים שזה נבדק במצלמות, שלא ניגע בפלטה, כי לגויים אסור לנגוע באוכל חם. זה הרגיז אותי, כי זאת לא פעם ראשונה שזה מגיע לנושא הזה. אז אני רוצה לפגוע בקרמה של המנהל:

אל תפתחי את היין
אל תגעי במחבת
רגע, נטלת כבר ידיים?
אז איך ה'גוי' לא נשטף?

היי! לא לגעת! רק להסתכל.
תודה לאל, עם ישראל-אחים!
רק אל תשכחי להגיש מסמכים...

והלוואי שהייתי זגורי
אבל מה לי ולחריימה
אני אנסטסיה
לא כמו הנסיכה של דיסני
כמו הילדה שמתכווצת למשמע הזרות שבשמה
שמבטאה את השם משפחה בקלון ואשמה
מה? לא רואים שאני רוסייה? איזה יופי!
מחקתי את המבטא, עכשיו אין בי דופי!
הנה הסנדלי שורש והחולצת סוף מסלול,
תבדקו את הפלייליסט, שומעת רק אריק וחבורת הלול

מעולה! רק לא לשחק עם האוכל.
בחייאת ראבק תלכי לבית דין, תעשי קורס נתיב חודשיים ותחיי בנחת
תוסיפי עוד שם יהודי, אל תהי קוץ בתחת
בינתיים, הבאנו משגיח לוודא, שאת לא מבשלת
אוף אתך! לא קראת את השלט?

זאת מסיבה פרטית ל־vip של אלוקים!
לאן את זוחלת?...

גיור סוציולוגי? תמשיכי לחלום.
גם אם תקראי לבנייך איתמר ואבשלום,
גם עם חוק השבות שהביאך עד הלום,
אין מנוס.

תישבעי לשלושה רבנים – שאת מאמינה באלוהים.
חילוניות רוסיות? זאת לא אפשרות.
רוצה גם וגם? תחיי בזרות.

ארבעים שנה במדבר
אלפיים שנות גלות
שנתיים תתני בצבאשיט,
חבל שרק ברוסיה היתה התבוללות...

נמחקה לי החותמת כשרות, היום זה לא כמו עם רות...
תפלה התפילה
ואין דרך ארץ
וגם לא יעזור לי להצביע למרצ

סליחה שעליתי, הייתי בת שבע. לא אמרו בנתב"ג שגויים לא חותמים קבעה
תעודה כחולה הלב לבן
רק אל תגעי בטלית, את לא מכאן!

יין ישמח לבב אנוש
אלא אם כן ברצונך לפתוח
הכי חשוב ליהודי זה לזכור
ולא לשכוח.

השיר של אנסטסיה נוגע בסוגיות כאובות ביותר של העלייה הרוסית בישראל, בייחוד בתחושת הזרות והעלבון של העולים שאינם מוגדרים כיהודים לפי ההלכה האורתודוקסית, וביחס המשפיל מצד הרבנים אשר לכשרות ולדיני אישות. היא עובדת במטבח בבית מלון בירושלים ומוצאת את עצמה כגויה על פי ההלכה והתפיסה החברתית. בשיר היא מתייחסת להלכה האורתודוקסית של האיסור לאכול תבשיל של גוי ולשתות יין שנגע בו גוי (יין נסך). הקושי הגדול הוא ההתייחסות אליה כגויה גמורה מצד ההלכה. החברה הישראלית, שברובה חילונית, מקבלת לעתים קרובות את דרישותיה המחמירות של ההלכה בענייני כשרות ואישות. ההתבגרות בארץ, לאחר שעלתה בגיל שבע, וה'גיור הסוציולוגי' – ההשתלבות המוחלטת שלה כאן (במונחי כור ההיתוך), השירות הצבאי וצריכת התרבות

הישראלית - 'הנה הסנדלי שורש והחולצת סוף מסלול, תבדקו את הפלייליסט, שומעת רק אריק וחבורת הלול' - כל אלה אינם משנים את היחס כלפיה כאל גויה. בשיר היא מצהירה על רצונה להידמות למזרחית, אולי במובן של להיות מקומית ושייכת: 'הלוואי שהייתי זגורי אבל מה לי ולחריימה'. משחקי מילים וציטוטים מהמקורות היהודיים, אמרות שגורות בנוגע לעולים הרוסים ותפיסות סטראוטיפיות - כל אלה מתארים את השניות שביחס החברה לעולים הרוסים: מצד אחד טענה בדבר קבלתם המוחלטת לחברה הישראלית כחוזרים למולדת וכאחים שווים, ומצד אחר דחייתם המוחלטת כזרים, כגויים וכלא שייכים. דו־ערכיות זו ועמידה בקו התפר של חוויית ההגירה של העולים הרוסים עלו גם בשירים האחרים שהוקראו באירוע. תוכנו של הערב כלל מצד אחד תיאור של החיים בישראל, ההווי והתייחסות לשירה עברית ולמקורות יהודיים, ומצד אחר שירים מהתרבות הרוסית-סובייטית כגון משוררי דור הכסף, שירים סובייטיים פופולריים וחגים סובייטיים. יש להזכיר בנפרד את השיר המפורסם של הזמר האגדי ויקטור צוי 'כוכב הקרוי שמש', שתרגם ושר שמואל זלצר, משום שיש כיום זמרים שונים המתרגמים לעברית ומבצעים את שירי צוי בישראל. העיסוק במורשת של צוי הוא אחד הנדבכים הנוספים של העיסוק בתרבות רוסית-סובייטית בישראל בקרב 'דור 1.5'.

שיר של משורר אחר, גם הוא חבר קבוצת משוררים רוסים, אריק אבר, שלא השתתף בערב הזה בירושלים אך הופיע באירועים הנוספים של שירת הגירה, ממחיש את החיפוש אחר הזהות, את השניות ואת המורכבות שלה בקרב העולים הצעירים:

בגיל שמונה נגזרתי מברית המועצות, הודבקתי בישראל ומה יכולתי לעשות.

אני ילד רוסי בבית ספר דתי, מי אני מי אני מי אני, מי אני מי אני,

בחטיבה הבטתי היטב סביבי, הבנתי שבארץ הכי טוב מזרחי,

אבל אייל גולן, ג'ל בשיער, נעלי פלטפורמה - שום דבר לא עזר,

תמיד נשארתי זר מוזן מוזר.

בתיכון ניסיתי לחזור לשורשים, סיגריות גלמור וקללות של רוסים.

אבל לא הצלחתי להתקבל להמון, כבר חסרו לי יותר מדי מילים בלקסיקון.

בצבא קלטתי מי-מו-מה, דרך מיטות בנות האליטה התברגתי לחברה. שניים לאה גולדברג,

אלתרמן ועוז, לא תמצא אשכנזי ממני במחוז.

וכך נחתי אני על זרי הדפנה, חשבתי שמצאתי מי אני מה.

ואז מישהי פתאום לפתע פלטה, אתה רוסי משתכנז בלי ארץ מוצא!

מי אני מי אני תגיידו לי מי אני מה... (פרתום, 31.1.2016).

השיר מבטא את חיפושיו של ילד עולה רוסי אחר הזהות מגיל ילדות ועד לשירותו הצבאי. מרתקת ביותר ההתייחסות לזהות המזרחית והאשכנזית בשיר. בשלבי חיים שונים, הילד והמתבגר רוצה להידמות למזרחי ולאשכנזי. השיר מסתיים בשאלה, שכן למעשה החיפוש לא הסתיים ובעיית הזהות לא נפתרה. הדמות שמתוארת בשיר רוצה להיות מזרחית ואשכנזית כדי להשתייך ולהיות מקומית. ההשתייכות נעשית באמצעות אימוץ תרבות, שירה והופעה

חיצונית, וגם דרך קשרי אהבה ויחסי מין.¹¹ זהות אחת אינה עדיפה על האחרת ואינה מבטלת אותה. השיר גם פותח פתח לדיון במושג ההשתכנזות בנוגע לעולים הרוסים. ניסוח אחר לסוגיה זו בא בכתיבה על המחאה הרוסית שכותרתה 'בוגרי העלייה הרוסית: אל תקראו לנו אשכנזים', ובתת-הכותרת 'אל תקרא לי ערס' (מתן 12.11.2014). כאן הרוסים הצעירים מצהירים על הדרישה ההפוכה, שלא לזהות אותם לא עם האשכנזים ולא עם המזרחים. דפוסים לשוניים אלה, החלפת זהויות ומשחקי המילים נוגעים לשאלות של אתניות ומעמד, שאלות שרלוונטיות גם למושג ההשתכנזות בקרב ישראלים מזרחים. שוורץ (2014) טוען ששימוש מטפורי באתניות הוא סימון למעמד הביניים (כשהכוונה למעמד הביניים המזרחי). וכאן כאמור מדובר במנהיגי המחאה הצעירים המשתייכים גם הם למעמד הביניים. המושג השתכנזות נוגע למעבר של האדם המזרחי לאמץ לעצמו זהות אשכנזית, שהיא נורמלית ורגילה בישראל ואין היא מסומנת כזהות אתנית. המושג מגלם כישלון, בושה והאשמה. השתכנזות נתפסת כזהות מזויפת וכהתחזות (ששון-לוי ושושנה 2014). בהקשר המאמר, הרוסי שמנסה להיטמע ולאמץ לעצמו זהות הגמונית נכשל בניסיונו – הוא יישאר תמיד רוסי בעיני הסביבה ויואשם בהתכחשות לזהותו האמתית.

2. עיסוק בסוגיית 'מיהו יהודי' – פסולי החיתון בישראל

אפשר לטעון שתופעת פסולי החיתון של המהגרים הרוסים, שאינם מוכרים כיהודים לפי ההלכה האורתודוקסית, היא אחת הבעיות הבערות והכאובות של העולים הרוסים בכלל ושל קבוצת הצעירים בני דור וחצי בפרט. נעמוד כאן בהרחבה על פרויקט 'חתונות בכיכר' שנערך ב'פישקא' במשך שלוש שנים בתל אביב (יש להזכיר גם את האירוע המיוחד לנושא הגיור שערכה קבוצת 'דור 1.5' בשנת 2015 בבית קפה חברתי בירושלים). קודם שנתאר את האירועים נביא את דבריה של קטיה קופצ'יק בת ה-32, חברת 'דור 1.5' המרבה לעסוק בסוגיית הגיור של דוברי רוסית בישראל. קטיה, נשואה ואם לבת, עלתה בגיל 17 מאוקראינה, בעלת תואר שני, עוסקת בתחום הפרסום, מתגוררת בדירה שכורה בירושלים, למדה לקראת גיור אורתודוקסי אך לא סיימה את התהליך והתגיירה גיור רפורמי:

אני יהודייה מצד אימא וגם מצד אבא. בצד של האימא יש לי סבתא לא נכונה – כלומר, האימא של האימא לא יהודייה ואני לא נחשבת יהודייה. אני בסופו של דבר התגיירתי בגיור רפורמי... כשהגעתי לארץ, כמו שלחצו עלייך ללכת לצבא כדי להשתייך, אז לחצו גם על גיור כדי להשתייך. שאלו אותי – מה, את לא יהודייה? זה כמו להיות הומו ברוסיה. מה באמת? זה להיות בארון ולא לספר לאף אחד. שאת גויה, חס ושלום, ושיש לך סבתא אוקראינית.

11 חלק מחברי קבוצת 'דור 1.5' נשואים לבני זוג ישראלים צברים. נושא של זוגות מעורבים בין העולים הרוסים ובין הישראלים הוותיקים בני עדות המזרח נחקר לאחרונה בכמה מחקרים (רמניק וקנונין-טבשי 2012; Lomsky-Feder & Leibovitz 2010) ולפיהם קיימים יחסי כוחות מורכבים בין בני הזוג השונים.

במסגרת ההתארגנות שלנו ב'דור 1.5' אנחנו עוסקים הרבה בסוגיות של דת ומדינה. אנחנו מציעים עמדה שאומרת שאנחנו לא מוכנים לקבל את המוסכמות הקיימות ואנחנו בעד לפתוח את הדיון הציבורי בנושא. אנחנו אומרים שמה שקיים היום בישראל זה לא מקובל עלינו. אני חושבת, שיותר אנשים עם הזמן יצאו מהארון ויגידו שזה לגיטימי להיות יהודי רק לפי אבא ולא לפי אימא, ושיש כזה דבר בכלל. אנחנו בארגון שלנו רוצים לאתגר את המושג הזה של יהדות ברמת השיח.

קטיה מבקשת שיכירו בה כיהודייה. היא נאבקת כדי לשנות את ההגדרה מיהו יהודי, ודורשת הכרה בלגיטימיות של יהדותה ושל אלפי עולים שהם יהודים מצד האב, שחשים עצמם כיהודים ומגדירים עצמם כך. יתרה מזו, היא דורשת לבטל את השליטה הבלבדית של הרבנות הראשית האורתודוקסית בענייני נישואין וקבורה בישראל ולפתוח מסלול לנישואין אזרחיים בישראל, שיאפשר לאלפי עולים להתחתן במדינה. במובן זה, יש כאן ניסיון לאתגר את ההגדרה המקובלת היום בישראל, מי נחשב ליהודי.

חתונות בכיכר

במסגרת פרויקט 'חתונות בכיכר', שכונה גם 'פסטיבל ט"ו באב', ארגן 'פישקא' בשנים 2009-2011 שלוש חתונות ציבוריות של זוגות עולים מברית המועצות לשעבר, במקומות מרכזיים ואפנתיים בתל אביב, כדי למחות על השליטה הבלבדית של הרבנות האורתודוקסית בענייני נישואין. בכל שנה נבחר, מתוך עשרות שפנו והביעו נכונות להשתתף בפרויקט, זוג אחד של עולים דוברי רוסית, בשנות השלושים לחייהם, שהיגרו לישראל בשנות התשעים. הארגון ערך לבני הזוג חופה ציבורית ומימן את כל ההוצאות, וזוג המעצבים 'פראו בלאו' תרמו תלבושות מפוארות שעיצבו לחתן ולכלה. בכל החתונות נערכו חופות בסגנון אחר, המשלב רכיבים מסורתיים מהחופה היהודית כגון קידושין, שבע ברכות ושבירת הכוס, עם שינויים ורכיבים חדשים. החתונה הראשונה נערכה באוגוסט 2009 בכיכר דיזנגוף, לאולגה וניקו, שניהם יהודים לפי ההלכה, שסירבו לטענתם לעבור תהליך ארוך ומשפיל של הוכחת יהדותם ברבנות והחליטו להתחתן בחתונה אחרת. החתונה השנייה נערכה ביולי 2010 בכיכר הסינמטק, ליוליה וסטאס, הורים לבת קטנה, שניהם יהודים לפי ההלכה, שבחרו גם הם להתחתן בדרך זו. החתונה השלישית נערכה באוגוסט 2011 ברחוב לבונטין בגן החשמל, לאינה ופאבל, שניהם אינם מוגדרים יהודים לפי ההלכה (הם מכונים 'שבע שמיניות', סביהם יהודים חוץ מהסבתא של האימא), גם הם הורים לבת קטנה. מיקום האירועים נבחר בקפידה. אלה מקומות ציבוריים מרכזיים ואפנתיים של בילוי ופנאי בתל אביב, והם אתרים בעלי משמעות תרבותית. שלושת האירועים קיבלו אישור מעיריית תל אביב ואף נערכו בחסותה ובהשתתפותו של סגן ראש העירייה והממונה על תחום החינוך אסף זמיר, שאף בירך ברכות בחופה. למשל, את החופה של יוליה וסטאס ערך מוטי זעירא ממדרשת אורנים. הקידושין היו שוויוניים ובהם גם הכלה קידשה את החתן בטבעת, ובמקום שבע הברכות המסורתיות נאמרו שבע ברכות חדשות מפי אנשי ציבור

וידוענים שנרתמו לפרויקט: אורלי וילנאי, עיתונאית ומנחת טלוויזיה; ערן ברוך, ראש ישיבה חילונית בתל אביב; הלן בוצ'ומנסקי, ממייסדות ארגון 'פישקא'; אסף זמיר, סגן ראש עיריית תל אביב; ג'י שופט, נציג הקרן החדשה (אחת הקרנות שתמכו ב'פישקא' ואשר השתתפה במימון הפרויקט); לוסי דובינצ'יק, שחקנית קולנוע ותאטרון ישראלית, שעלתה ממוסקבה בגיל שבע; מוטי זעירא, עורך החופה, ששר את הגרסה המסורתית של הברכה השביעית. כל המברכים נבחרו בזכות תמיכתם בחופש הנישואין בישראל ומתוך מטרה לעורר עניין ציבורי בנושא. חלק מהברכות לבשו אופי מחאתי-פוליטי, כגון הברכה של נציג הקרן החדשה: 'באנו לפה לא רק כדי לחגוג את אהבתם של הזוג המתחתן, אלא גם כדי לדרוש שינוי למען חופש דת במדינת ישראל'.

כל החתונות היו באופיין פסטיבל עירוני ססגוני, מלוות במופעי רחוב של מוזיקאים וליצנים, בהפרחת בלוונים ובעזות סבון. נערכו סדנאות והרצאות לקהל הרחב בנושא התרבות היהודית, ריבוי דעות ובחירה בנישואין, ובחתונה שנערכה בסינמטק הוקרנו סרטים. התלבושות של החתן והכלה היו מרשימות וצבעוניות. בחתונה השלישית הכלה לבשה שמלה אדומה. החתונה של יוליה וסטאס נערכה בסגנון שנות השישים – הם הגיעו לחתונה רכובים על אופנועים מקושטים בבלונים וברקע הושמעו שירים של אלביס פרסלי. בקהל הסתובבו נשים בתלבושות צבעוניות, חובשות כובעים ייחודיים בעיצובם של בעלי המותג 'פראו בלאו', שגם נכחו במקום. עוברי אורח רבים, צעירים ומשפחות עם ילדים הצטרפו לחגיגות ולמופעי הרחוב.

הפרויקט מבוסס על הרעיון של מחאה באמצעות פסטיבל תרבותי במרחב עירוני-ציבורי, ולא באמצעות פעולות עימות אלימות כגון הפגנות או סגירת כבישים. הלן בוצ'ומנסקי, בת 33, בעלת תואר שני, עובדת היי-טק, אם לילד קטן וחיה עם בן זוגה דניס (בלא חתונה דתית או אזרחית, מתוך בחירה), ממייסדות 'פישקא', הסבירה את הרעיון של 'חתונות בכיכר':

אני ודניס לא יכולים להתחתן בישראל, כי דניס לא נחשב יהודי לפי ההלכה. כלומר, הוא יהודי רק מצד האב. אנחנו בכוונה החלטנו לא להתחתן בחו"ל בנישואין אזרחיים מתוך מחאה. אנחנו רוצים להתחתן בישראל. זה אוכל אותי בצורה מטורפת, כי התחושה שאתה לא יכול להתחתן בישראל, בארץ שלך, ושאינן לך בכלל בחירה היא קשה. זאת תחושה נוראית... לדעתי, הקהילה של דוברי רוסית תורמים תרומה משמעותית למדינה, אם זה בצבא, בהיי-טק, ברפואה, בסיעוד וברוקחות, אנחנו עתיד המדינה. יש לקהילה הרוסית פוטנציאל גבוה לקדם את החברה הישראלית. לא מתקבל על הדעת שאנשים אלה נתפסים כאזרחים סוג ב'. זה משפיל ביותר... הקהילה של דוברי רוסית לא מעלה את הבעיה הזאת על סדר היום הציבורי, לכן החלטנו לעשות חתונות בכיכר כדי למחות. זאת היתה מחאה שצמחה מתוך החיים האישיים של חברי 'פישקא', מחאה שרלוונטית לציבור שלם של דוברי רוסית.

הלן מתארת תחושה קשה של עלבון והשפלה שהיא ובן זוגה חשים, בדומה לצעירים רבים, בשל אי-יכולתם להתחתן בישראל. מצד אחד היא חשה גאווה רבה בהישגים של העלייה

דוברי רוסית צעירים בישראל: ניצניה של מחאה אתנית

הרוסית בישראל ובזכות השירות הצבאי הקרבי של דניס, ומצד אחר עלבון רב בגלל בעיית הנישואין של העולים. פרויקט 'חתונות בכיכר' נוצר אפוא מתוך הרצון של הצעירים להביע מחאה על המצב הקיים. זוהי מחאה פוליטית בעלת אופי תרבותי של פסטיבל עירוני צבעוני.

הזיקה למחאה המזרחית ולתרבות המזרחית

לאחרונה מתהווים קשרים ושיתופי פעולה בין ההתארגנות של הרוסים הצעירים ובין נציגי המחאה המזרחית החדשה. נושא זה מתגלה ביתר שאת בפעילותם של חברי 'דור 1.5'. מתוך הראיונות עולה שכמעט לכל חבר בקבוצה יש חבר, מכר או שותף במחאה המזרחית, אשר אתו הם מתייעצים בנוגע לסוגיית המחאה המזרחית והרוסית. אין מדובר בשיתוף פעולה ממוסד ומאורגן אלא בקשרים ושיתופי פעולה אישיים וספונטניים יותר שצומחים בשטח. רבים מחברי ההתארגנות 'דור 1.5' ציינו שהם רואים את המחאה המזרחית ואת הלגיטימציה שהצליחה להשיג כמודל לחיקוי בעבור המחאה הרוסית. מדובר אפוא בשיתופי פעולה של אינטלקטואלים בין מנהיגי המחאה של שתי הקבוצות.

נראה שמתהווה תופעה תרבותית מעורבת שבה סממנים רוסיים ומזרחיים. בארגון 'פישקא' למשל ציינו במשך כמה שנים את חגיגות המימונה שבהן שולבו מאכלים מזרחיים עם מאכלים רוסיים עממיים ומוזיקה רוסית ומזרחית. בחודש נובמבר 2015 ארגנו חברי 'דור 1.5' בירושלים ערב שפונה 'חאפלה רוסית', דומה במתכונתו לפסטיבל שירה רוסית שתואר לעיל. שני חברים מהתארגנות 'דור 1.5', איליה ספיצר ויליה קיסלב הנזכרת לעיל, רקדנית בטן וחובבת תרבות מזרחית, שיתפו פעולה בעבר עם אתר 'קפה גיברלטר' במרשתת, ובו פרסמו בשנת 2013 כמה כתבות מעולות בשפה העברית על רוק רוסי ועל חגיגות נובי גוד בברית המועצות לשעבר. זה היה אחד הניסיונות הראשונים של העולים הצעירים לתרגם את התרבות הרוסית-סובייטית לעברית ולהביא אותה לקהל הישראלי דובר העברית. בקרב נציגי המחאה הרוסית והמזרחית יש היום דמויות שמנסות לגשר בין התרבות הרוסית לתרבות המזרחית מתוך אהדה וחיבה לשתייהן. נזכיר את אופיר טובול, פעיל ויזם חברתי, מקים אתר 'קפה גיברלטר', שעסק בקידום קולות של הפריפריה, וכיום מנהל תנועה חברתית מזרחית חדשה ושמה 'תור הזהב'. הוא יזם ועודד שיתופי פעולה עם פעילי קבוצת 'דור 1.5' במסגרת האתר שהקים ובמסגרת אירועים תרבותיים שארגן. אירועים אלה הביאו לקהל שילוב של התרבות המזרחית והרוסית כגון הופעות של אמנים מזרחיים ורוסים.¹² הזיקה למחאה המזרחית מתבטאת גם מבחינת המינוח הסמנטי: רוסיים עורכים 'מימונה רוסית', 'חאפלה רוסית', קוראים לעצמם 'הרוסים הלא-נחמדים', נותנים את 'התשובה הרוסית לערס פואטיקה' וקוראים: 'הלוואי שהייתי זגורי'.

12 האתר 'קפה גיברלטר' הפסיק את פעילותו ונסגר בשנת 2015. במשך כמה שנים התפרסמו שם כתבות של דוברי רוסית וכן פרסום אירועי 'פישקא'.

אידזינסקי (2014) כתבה בעבודת המחקר שלה על תופעת התמזרחות של צעירים רוסים שגדלו והתחנכו בפריפריה הישראלית, שהיא מזרחית ברובה, ואשר בשל קרבה גאוגרפית ומעמדית לעדות המזרח עברו תהליך של הזדהות עמם ועם תרבותם. כאן מדובר בתופעה דומה אך שונה. נוצרים שיתופי פעולה אינטלקטואליים של דוברי רוסית צעירים עם נציגי המחאה המזרחית, לאו דווקא או לא רק מתוך קרבה גאוגרפית וחיים משותפים בפריפריה, אלא לעתים מתוך מודעות חברתית משותפת ומתוך הכרה ביתרון ובחשיבות של שיתופי פעולה כאלה, שיכולים לקדם את שתי הקבוצות שסבלו מהדרה ומהפליה חברתית. התופעה החדשה של גישור ושילוב בין תרבותי מרתקת ביותר על רקע הניגודים והעיוותים הקיימים בין עולי חבר העמים לבני עדות המזרח בישראל ועל רקע העמדה האוריינטליסטית של העולים הרוסים (ביטוי של תפיסה מערבית-אירופית מתנשאת ולגלגנית כלפי תרבות המזרח) שתוארה בהרחבה במחקר (Shumsky 2004; Fialkova & Yelenevskaya 2004). גם חוקרות אחרות (לומסקי-פדר, רפופרט ולרנר 2005) תיארו את התפיסה האוריינטליסטית של סטודנטים רוסים שעלו לישראל בראשית שנות התשעים, שלושה ארבע שנים לאחר שעלו ארצה. אך שלא כמו המחקרים הקודמים, הן מצאו בקרבם גם פרשנויות חלופיות וביקורתיות. ובמקרה הנדון כאן, מדובר בקבוצת רוסים צעירים שחיים בישראל כבר 20 שנה, המבטאים קול חדש, ביקורתי וחתרני כלפי העמדה האוריינטליסטית. קול חתרני וחדש זה אינו מוגבל לרמת השיח בלבד אלא גם מתורגם לרמת עשייה תרבותית משותפת עם פעילי המחאה המזרחית. ניתן לראות בתופעה זו מעין מעבר לשלב הבא – הוא ההתגברות על העמדה האוריינטליסטית ומימוש האפשרות של מפגש אמתי בין המהגרים הרוסים למזרחים.

בספרו של שטרית (2004) על תולדות המאבק המזרחי בישראל מתואר בהרחבה תהליך של התפתחות המחאה המזרחית: מפעולות עימות אלימות – הדפוס הרדיקלי החברתי של הפגנות המוניות ועימותים חזיתיים עם השלטון (שהתחילו במאבק כוחני של מרד ואדי סאליב ב־1959 ואחריו התקוממות 'הפנתרים השחורים' בשנת 1971) – עד למעבר לדפוס לא כוחני ולא אלים, תהליך גובר של יצירה תרבותית ענפה במסגרת מה שמכונה כיום 'השיח המזרחי הרדיקלי החדש' (אף ששתי הגישות, המתונה והרדיקלית, ממשיכות להתקיים זו בצד זו מאז ועד היום). המזרחים החדשים נאבקים כיום כנגד הוצאת העולם המזרחי היהודי אל מחוץ להיסטוריה היהודית וחיי התרבות והרוח בכלל, וזאת באמצעות ניסוח של סיפר אחר. המאבק על הזיכרון מתבטא בגל הולך וגדל של ספרות, עיתונות, קולנוע וטלוויזיה חלופיים ומחקר עצמי המשוחרר מהשיח הציוני האשכנזי, וכמו כן בארגון כנסים, ימי עיון, הרצאות ברחבי הארץ, סדנאות וקבוצות דיון, ובהופעה בתקשורת. זהו כיוון אחד של ההתפתחות, ובצדו מתקיימים דפוסי מחאה ופעילות נוספים כגון מפלגת ש"ס. ייאמר אפוא כי המחאה של דוברי הרוסית הצעירים כיום דומה לשלב הנוכחי של המחאה המזרחית החדשה של בני הדור השני והשלישי, משום שהיא פועלת באמצעים התרבותיים המפורטים לעיל.

סיכום

המאמר מתאר זירה עדכנית וייחודית של התארגנויות עצמיות של דוברי רוסית צעירים, נציגי 'פישקא' ו'דור 1.5', זירה שמתגלה בה אחד הפנים של הקולקטיב הרוסי ההטרונגי בישראל (לרנר 2013). 'פישקא' ו'דור 1.5' מייצגים סוג חדש של התארגנויות וארגונים שאין להם כוונת רווח: קבוצות פעילים שהוקמו בתל אביב ובירושלים בידי העולים עצמם ואשר במסגרתן מתרחש מאבק העולים הצעירים ונוצרת תופעה חדשה שניתן לכנותה 'המחאה הרוסית בישראל'. התארגנויות אלו מייצגות אפוא את הגל העדכני בשיח הרוסי. במסגרת פוליטית זהויות הוקמו בארץ בשנים האחרונות ארגונים חברתיים למיניהם כגון תנועות פמיניסטיות, תנועות חדשות של מזרחים ואשכנזים והמחאה האתיופית. הדור הראשון של עולי ברית המועצות לשעבר, שמתקרב כיום לגיל היציאה לגמלאות, לא פעל בתנועות מחאה ולא השמיע את קולו במחאות המוניות עד כה. בעשור השני למאה ה-21 הצטרפה לזירת המאבקים החברתיים בישראל קבוצה נוספת – עולים צעירים דוברי רוסית, דור הילדים שגדלו בארץ – ואין זה מקרה, שכן דור ההורים לרוב שתק בשל עומס דאגות הקיום, שליטה חלשה בעברית והיכרות מוגבלת עם חברת הצברים. הצעירים המשכילים, דוברי עברית רהוטה, שגדלו והתחנכו בישראל – דווקא הם יוזמים את השינוי החברתי. תנועה חדשה זו נוצרה מתוך מגמות קודמות שהתפתחו בקרב דור הסבים (רוברמן 2005), דור ההורים (שומסקי 2001) והדור הצעיר שהגיע לכאן בתחילת שנות התשעים (לומסקי-פדר ורפפורט 2013), והיא מהווה שלב חדש בהתפתחות הקולקטיב הרוסי. גם קיימים הבדלים בין 'פישקא' ל'דור 1.5'. כך, הזיקה לתרבות המזרחית ושיתופי פעולה עם המחאה המזרחית ברורים וחזקים יותר בקרב קבוצת 'דור 1.5', דבר שנובע בלי ספק מהבדלים בין שתי ההתארגנויות.

המבט הדורי, המגדרי, המעמדי והאתני מאפשר לבחון את מניעי המחאה הרוסית, את מרכיביה ואת נושאי העיקריים. מבחינת המבט הדורי, המחאה הרוסית אינה אלא תוצאת התפיסה האתנית התגובתית שהתעוררה בקרב הדור הצעיר נוכח קשיי קליטה שחוו הם עצמם בילדות ובגיל ההתבגרות ושחוו הוריהם, ונוכח הפלייתם לרעה מצד הממסד שיצרה בעיות במעמד האישי (סוגיית הנישואין שרלוונטית ביותר לעולים הצעירים). האתניות התגובתית שלהם יש לה שני רכיבים: מצד אחד האתניות הרוסית-סובייטית (שבאה לידי ביטוי בהזדהות עם התרבות הרוסית-סובייטית ובהעלאת זיכרונות ילדות ממנה), ומצד אחר האתניות היהודית (שקשורה בתרבות יהודי ברית המועצות לשעבר). בפעילות המחאה שלהם נאבקים צעירים דוברי רוסית אלה למען חיזוק מרכיבי האתניות שלהם והפיכתם למקורות של גאווה וכוח, לסולידריות. תופעה חדשה זו התגבשה בהקשר הישראלי הייחודי ואין היא ביטוי ישיר של התפיסה האתנו-לאומית של יהודים בברית המועצות (למשל סוגיות הדת והמעמד האישי היו פחות רלוונטיות שם).

מרתקים ביותר מאפייניה האתניים של המחאה הרוסית בנוגע למושגים של זהות אשכנזית, זהות מזרחית והשתכנוזות. מצד אחד, פירשנו את הפעילות התרבותית של

'פישקא' כניסיון לפתח את ההון התרבותי הרוסי בישראל, להידמות ולהשתייך לתרבות האשכנזית ההגמונית בזכות המערביות והאתניות הלבנה. מצד אחר, ראינו כיצד קבוצת 'דור 1.5' שואבת חלק מדרכי הפעולה שלה ומהתכנים שלה מן התרבות והמחאה המזרחיות העכשוויות. הזוהת האתנית של העולים הרוסים הצעירים מתגלה כאן כנוזילה ומשתנה: ממקמת את עצמה הן בנוגע לאשכנזים הן בנוגע למזרחים, מנסה להידמות לקבוצות מרכזיות אלו של החברה הישראלית ובו בזמן להיבדל מהן. הזיקה למחאה המזרחית נובעת בין השאר מתכליתיות, שכן הרוסים הצעירים יכולים ללמוד מהניסיון של המזרחים, קבוצה שולית ומודרת בעבר אשר הגיעה לישראל לפנייהם והצליחה להשיג לגיטימציה והכרה בזכות המחאה.

לבסוף, חשוב לציין את המבט המגדרי הפמיניסטי של המחאה הרוסית, מבט שלא נבחן לעומק במאמר זה ואשר ראוי למחקר המשך. לפני שנתיים וחצי הוקמה בפייסבוק הקבוצה 'רוסיות בלי חוש הומור וחבריהן'. כמו כן בקרב קבוצת 'דור 1.5' שנבחנה כאן פועל גרעין של פמיניסטיות העוסקות במחאה מגדרית ובניסיון להילחם בביטויים גזעניים, סקסיסטיים ופוגעניים שהם ייחודיים כלפי נשים רוסיות (כגון התווית של 'רוסייה זונה' או 'חוטפת בעלים') באמצעות הופעה בתקשורת, כתיבת שירה וארגון כנסים בנושא. נשים ביקורתיות ורהוטות אלו משמיעות קול חדש של הדור הצעיר של העולות. המחאה הרוסית, מבחינת אופייה, אינה מתבטאת בהפגנות המוניות ובפעולות עימות קבוצתיות – אלה נעדרות כמעט לחלוטין, בשלב זה לפחות. היא מתבטאת בעיקר בפסטיבלים אורבניים-תרבותיים, בהשתתפות בכנסים ובהופעה בתקשורת כתובה, משודרת ומקוונת. כלומר מדובר באקטיביזם תרבותי, שהוא מאפיין מובהק של תנועות חברתיות חדשות ושל פעולות מחאה עכשוויות בעולם, וגם אופייני למעמד הביניים המשכיל. כל אלה יוצרים שיח רוסי ביקורתי חדש ומבטאים את שלביה הראשונים של המחאה הרוסית, שהיא תרבותית ברובה. עצם היציאה לזירה הציבורית – למקומות מרכזיים במרחב האורבני בתל אביב ובירושלים, התגייסות למאבק ותפיסת אזרחות פעילה יותר – זהו שינוי, לעומת אזרחות ספקנית וסבילה הטיפוסית לעולים דוברי הרוסית ובייחוד לדור הראשון של ההורים. העתיד יראה אם ניצניה הראשונים של המחאה הרוסית כיום יצליחו להגיע לשלב הבא ההמוני יותר, ואם יצליחו להשיג לגיטימציה והישגים של ממש בעבור העולים הרוסים בישראל.

רשימת המקורות

אידזנסקי, ויקי, 2014. 'להפוך לישראלי, להפוך למזרחי? הבנייה חברתית של אתניות, אסימילציה מפוצלת וגיבוש זהות מקומית פרגמטית בקרב צעירים דוברי רוסי בפרריפריה הישראלית', עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

איפראימוב, מרק, 2013. 'דינמיקה של זהויות בהתארגנויות שורשיות: חקר פעילות קהילתית של צעירים יוצאי קווקז בעיר שדרות', עבודת מוסמך, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע.

דוברי רוסית צעירים בישראל: ניצניה של מחאה אתנית

- בן-אליעזר, רפאל, 2006. 'חברה אזרחית', בתוך: אורי רם וניצה ברקוביץ (עורכים), **אי/שוויון**, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע, עמ' 173-180.
- בן-פורת, אמיר, 1999. **היכן הם הבורגנים ההם? תולדות הבורגנות הישראלית**, מאגנס, ירושלים.
- ג'בארין, יוסף, 2007. **אסטרטגיה לפיתוח התעסוקה בקרב הערבים בישראל: חזון הרחבתו של המעמד הבינוני הערבי**, מוסד שמואל נאמן, חיפה.
- גודמן, יהודה, 2008. 'גירור מהגרים: התאזרחות, ממשליות והדתה בישראל של שנות האלפיים', בתוך: יוסי יונה ואדריאנה קמפ (עורכים), **פערי אזרחות: הגירה, פרויון וזהות בישראל**, הקיבוץ המאוחד, תל אביב, עמ' 207-238.
- גלילי, לילי ורומן ברונפמן, 2013. **המיליון ששינה את המזרח התיכון: העלייה הסובייטית לישראל**, מטר, תל אביב.
- דהאן-כלב, הנרייט, 2006. 'מחאה', בתוך: אורי רם וניצה ברקוביץ (עורכים), **אי/שוויון**, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע, עמ' 242-249.
- הכט, רות, 2015. 'חיים יבין מציג: שירת הברבור של הגבר האשכנזי', **הארץ**, <http://haaretz.co.il/gallery/television/tv-review/premium-1.2528079> (אוחזר ב-24.11.2016).
- הרצוג, חנה, 2013. 'מבט דורי ומגדרי על מחאת האוהלים', **תיאוריה וביקורת**, 41, עמ' 69-96.
- זיכרמן, חיים ולי כהנר, 2012. **חרדיות מודרנית: מעמד ביניים חרדי בישראל**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים.
- כהן, אורי וניסים ליאון, 2008. 'לשאלת המעמד הבינוני-המזרחי בישראל', **אלפיים**, 32, עמ' 83-101.
- לומסקי-פדר, עדנה ותמר רפפורט, 2010. **נראות בהגירה: גוף, מבט, ייצוג**, מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, ירושלים.
- _____, 2013. **ישראלים בדרכם: סיפורי הגירה של צעירים מברית המועצות לשעבר**, מאגנס, ירושלים.
- לומסקי-פדר, עדנה, תמר רפפורט ויוליה לרנר, 2005. 'אוריינטליזם במבחן ההגירה: סטודנטים רוסים קוראים מזרחיות', **תיאוריה וביקורת**, 26, עמ' 119-147.
- ליימן-ווילציג, שמואל, 1992. **מחאה ציבורית בישראל: 1949-1992**, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.
- לרנר, יוליה, 2013. 'מבוא: הכוח הפרגמטי של תרבות בהגירה', בתוך: יוליה לרנר ורבקה פלדחי (עורכות), **רוסים בישראל: הפרגמטיקה של תרבות בהגירה**, מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, ירושלים, עמ' 20-47.
- מוצפי-האלר, פנינה, 2002. 'אינטלקטואלים מזרחים 1946-1951: הזהות האתנית וגבולותיה', בתוך: חנן חבר, יהודה שנהב ופנינה מוצפי-האלר (עורכים), **מזרחים בישראל: עיון ביקורתי מחודש**, מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, ירושלים עמ' 152-190.
- מאיר-גליצנשטיין, אסתר, 2009. **בין בגדאד לרמת גן: יוצאי עיראק בישראל**, יד יצחק בן-צבי, ירושלים.

- מתן, עופר, 12.11.2014. 'בוגרי העלייה הרוסית: אל תקראו לנו אשכנזים', TimeOut תל אביב, עירוני/תל-אביב/בוגרי-העלייה-הרוסית-אל-תקראו-לנו-אשכנזים/ http://timeout.co.il/ (אוחזר ב־24.11.2016).
- נטוביץ' קושיצקי, ליאת, 16.5.2016. 'הפנסיה של העולים: פצצת זמן חברתית', nrg, http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/776/778.html (אוחזר ב־24.11.2016).
- פרשיצקי, אנה ולריסה רמניק, 2015. 'הון תרבותי בהגירה: ארגון פישקא של צעירים דוברי רוסית בתל-אביב', סוציולוגיה ישראלית, יז (1), עמ' 121-146.
- פרתום, נעם, 31.1.2016. 'התשובה הרוסית לערס פואטיקה', ynet, http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4759897,00.html (אוחזר ב־24.11.2016).
- קוגן, ריטה, 2015. רישיון לשגיאות כתיב, אלרום, תל אביב.
- קרופקין, טלי, 3.4.2015. 'הלוואי שהייתי זגורי: עולים מרוסיה מגפצים סטריאוטיפים כואבים', הארץ, http://haaretz.co.il/news/education/.premium-1.2606833 (אוחזר ב־24.11.2016).
- קראבל-טובי, מיכל, 2013. 'ביורוקרטיה של שייכות: העולים הלא יהודים בשדה הגיור הממלכתי בישראל', בתוך: זאב שביט, אורנה ששון-לוי וגיא בן-פורת (עורכים), מראי מקום: זהויות משתנות ומיקומים חברתיים בישראל, מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, ירושלים, עמ' 221-252.
- רואי, יעקב, 2012. 'התרבות הדקה של יהודי ברית המועצות', בתוך: יוליה לרנר ורבקה פלדחי (עורכות), רוסים בישראל: הפרגמטיקה של תרבות בהגירה, מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, ירושלים, עמ' 65-75.
- רוברמן, סוטה, 2005. זיכרון בהגירה: חיילי הצבא האדום בישראל, מאגנס, ירושלים.
- רוזנהק, זאב ומיכאל שלו, 2013. 'הכלכלה הפוליטית של מחאת 2011: ניתוח דורי-מעמדי', תיאוריה וביקורת, 41, עמ' 45-68.
- רוזנר, אורין, 12.11.2014. 'רוטשילד פינת פוטיין: העולים הוותיקים מרוסיה מתכננים מחאה חברתית', Xnet, http://xnet.ynet.co.il/win/articles/o,14717,L-3107522,00.html (אוחזר ב־24.11.2016).
- רם, אורי ודני פילק, 2013. 'ה־14 ביולי של דפני ליף: עלייתה ונפילתה של המחאה החברתית', תיאוריה וביקורת, 41, עמ' 17-43.
- רמניק, לריסה ויאנה קנורין-טבשי, 2012. 'זוגיות רב-תרבותית מבפנים: נישואין בין מהגרים מברית המועצות לשעבר לבין ישראלים-צברים', הגירה, 1, עמ' 98-127.
- שוורץ, אורי, 2014. 'עיראקים אשכנזים מאוד: על אותנטיות, גבולות מעמדיים, והמטפוריקה של השפה האתנית בישראל', תיאוריה וביקורת, 43, עמ' 103-130.
- שומסקי, דימיטרי, 2001. 'אתניות ואזרחות בתפיסת הישראלים הרוסים', תיאוריה וביקורת, 19, עמ' 17-40.
- שטרית, סמי שלום, 2004. המאבק המזרחי בישראל: 1948-2003, עם עובד, תל אביב.
- שנהב, יהודה, 2001. 'פתח דבר: זהות בחברה פוסט-לאומית', תיאוריה וביקורת, 19, עמ' 5-16.

דוברי רוסית צעירים בישראל: ניצניה של מחאה אתנית

_____, 2013. 'הקרנבל: מחאה בחברה ללא אופוזיציות', תיאוריה וביקורת, 41, עמ' 121-145.
שפרינצק, אהוד, 1995. בין מחאה חוץ-פרלמנטרית לטרור: אלימות פוליטית בישראל, מכון
ירושלים לחקר ישראל, ירושלים.
ששון-לוי, אורנה ואבי שושנה, 2014. 'השתכנוזות: על פרפורמנס אתני וכישלוננו', תיאוריה
וביקורת, 42, עמ' 71-97.

- Aronowitz, Stanley, 1992. *The Politics of Identity: Class, Culture, Social Movements*, Routledge, New York.
- Beck, Ulrich, 1997. 'Subpolitics: Ecology and the Disintegration of Institutional Power', *Organization and Environment*, 10, 1, pp. 52-65.
- Berg, Mette and Nando Sigona, 2013. 'Ethnography, Diversity and Urban Space: Introduction to the Special Issue', *Identities*, 20, 4, pp. 347-360.
- Boissevain, Jeremy (ed.), 1992. *Revitalizing European Rituals*, Routledge, London and New York.
- Bourdieu, Pierre, 1986. 'The Forms of Capital', in: J. G. Richardson (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Greenwood Press, New York, pp. 241-258.
- Celik, Cetin, 2015. 'Having a German Passport Will not Make Me German: Reactive Ethnicity and Oppositional Identity among Disadvantaged Male Turkish Second-generation Youth in Germany', *Ethnic and Racial Studies*, 38, 9, pp. 1646-1662.
- Cohen, Asher and Bernard Susser, 2009. 'Jews and Others: Non-Jewish Jews in Israel', *Israel Affairs*, 15, 1, pp. 52-65.
- Delhaye, Christine and Victor Van de Ven, 2014. 'A Commitment to Cultural Pluralism. Diversity Practices in Two Amsterdam Venues: Paradiso and De Meervaart', *Identities*, 21, 1, pp. 75-91.
- Diehl, Claudia and Rainer Schnell, 2006. 'Reactive Ethnicity or Assimilation? Statements, Arguments and First Empirical Evidence for Labor Migrants in Germany', *International Migration Review*, 40, 4, pp. 786-816.
- Eyerman, Ron, 2006. 'Performing Opposition or How Social Movements Move', in: Jeffrey Alexander, Bernhard Giesen and Jason Mast (eds.), *Social Performance*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Fialkova, Larisa and Maria Yelenevskaya, 2004. 'How to Find the West in the Middle East: Perceptions of East and West amongst Russian Jews in Israel', in: Attila Paladi-Kovacs (ed.), *Times, Places, Passages: Ethnological Approaches in the New Millennium*, Publishing House of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, pp. 453-480.

- Firat, Begum and Aylin Kuryel, 2010. *Cultural Activism: Practices, Dilemmas, and Possibilities*, Brill, Amsterdam and New York.
- Giorgi, Liana, Monica Sassatelli and Gerard Delanty (eds.), 2011. *Festivals and the Cultural Public Sphere*, Routledge, London and New York.
- Hetherington, Kevin, 1998. *Expressions of Identity*, Sage Publications, London.
- Lamont, Michele and Annette Lareau, 1988. 'Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Developments', *Sociological Theory*, 6, pp. 153-168.
- Leon, Nissim, 2014. 'Strong Ethnicity: The Case of US Born Jews in Israel', in: Eliezer Ben-Rafael, Judit Bokser Liwerant and Yosef Gorny (eds.), *Reconsidering Israel-Diaspora Relations*, Brill, Leiden, pp. 185-200.
- Lerner, Julia, Tamar Rapoport & Edna Lomsky-Feder, 2007. 'The Ethnic Script in Action: The Re-grounding of Russian-Jewish Immigrants in Israel', *Ethos*, 35, 2, pp. 168-193.
- Lomsky-Feder, Edna and Tali Leibovitz, 2010. 'Inter-Ethnic Encounters within the Family: Competing Cultural Models and Social Exchange', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36, 1, pp. 107-124.
- Martiniello, Marco, 2014. 'Artistic Separation Versus Artistic Mixing in European Multicultural Cities', *Identities*, 21, 1, pp. 1-9.
- McGuigan, Jim, 2011. 'The Cultural Public Sphere — A Critical Measure of Public Culture?' in: Liana Giorgi, Monica Sassatelli and Gerard Delanty (eds.), *Festivals and the Cultural Public Sphere*, Routledge, London and New York, pp. 79-91.
- Melucci, Alberto, 1996. *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Philippov, Michael and Anna Knafelman, 2011. 'Old Values in the New Homeland: Political Attitudes of FSU Immigrants in Israel', *Israel Affairs*, 17, 1, pp. 38-54.
- Portes, Alejandro and Ruben Rumbaut, 2001. *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- Remennick, Larissa, 2003. 'The 1.5 Generation of Russian Jewish Immigrants in Israel: Between Integration and Socio-cultural Retention', *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 12, 1, pp. 39-66.
- Remennick, Larissa, 2007. *Russian Jews on Three Continents: Identity, Integration, and Conflict*, Transaction Publishers, New Brunswick and London.
- Rozovsky, Liza and Oz Almog, 2011. 'Generation 1.5 Russians in Israel: From Vodka to Latte', *Sociological Papers*, 16, pp. 39-57.

- Salzbrunn, Monika, 2014. 'How Diverse is Cologne Carnival? How Migrants Appropriate Popular Art Spaces', *Identities*, 21, 1, pp. 92-106.
- Shumsky, Dimitry, 2004. 'Post-Zionist Orientalism? Orientalist Discourse and Islamophobia among Russian-speaking Intelligentsia in Israel', *Social Identities*, 10, 1, pp. 83-99.
- Sievers, Wiebke, 2014. 'A Contested Terrain: Immigrants and their Descendants in Viennese Culture', *Identities*, 21, 1, pp. 26-41.
- Smith, David Horton, 2000. *Grassroots Associations*, Sage Publications, Thousand Oaks, CA.
- Smooha, Sammy, 2008. 'The Mass Immigrations to Israel: A Comparison of the Failure of the Mizrahi Immigrants of the 1950s with the Success of the Russian Immigrants of the 1990s', *The Journal of Israeli History*, 27, 1, pp. 1-27.
- St John, Graham, 2015. 'Protestival: Global Days of Action and Carnivalized Politics in the Present', *Social Movement Studies*, 7, 2, pp. 167-190.
- Tarrow, Sidney, 1998. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.